

ВІСНИК THE JOURNAL

Свобода народам!
Свобода людині!

Спільно - політичний місячник

ЗМІСТ

І. В-к. Оборона перед неминучою зустрічю	1
Є. М. Різдвяні нотатки	5
† Б. Крупницький. В гостях у Гетьмана П. Орлика в Салониках	6
М. Чировський. Робітниче питання в ЗДА	10
Н. Полонська-Василенко. До ідеології „Історії Русів”	14
А. Орликовський. Росія в поході на Середземне море та Левант	22
Г. Дудка. З спогадів про Крути	24
М. Щербак. Майдан Софії	26
М. Щербак. Герої Крут	26
І. Вовчук. Яке обличчя Львова	27
І. Х. З советської преси	31
І. П. Голлівудівська Росія	32
Д-р О. Соколишин. Річні Загальні Збори 12-го Відділу ООЧСУ.	

ОРГАНІЗАЦІЯ
ОБОРОНИ
ЧОТИРЬОХ
СВОБІД
УКРАЇНИ

П О В І Д О М Л Е Н Н Я

В 10-ту Річницю суспільно-політичної праці ООЧСУ 9 і 10 березня 1957 р. в Нью Йорку відбудеться ІХ-й Річний З'їзд Організації (Український Народний Дім, 140-142 Друга Евеню). З'їзд відзначить 10-ліття діяльності Організації.

Порядок нарад:

1. Реєстрація делегатів — субота, 9 березня, год. 9-10.30 ранку.
2. Відкриття З'їзду.
3. Вибори керівних органів З'їзду.
4. Звіти Голови і Членів Головної Управи про 2-річну працю.
5. Звідомлення Контрольної Комісії.
6. Дискусії над звітами.
7. Доповідь.
8. Бюджет Головної Управи на 1957 р. і фінансові пляни Відділів.
9. Схвалення резолюцій.
10. Закриття З'їзду.

В суботу, 9 березня, о 7 год. вечора З'їзд при товариській вечері урочисто відзначить 10-ліття діяльності Організації. В програмі: Слово почесного Голови, коротка доповідь „10 років за нами”, привіти американських і українських суспільно-політичних діячів, музично-вокальна частина.

Головна Управа просить Відділи вчасно обрати делегатів, згідно з Статутом та подати склад їх до 15 лютого ц. р. Делегатів просимо прийти без запізнення, щоб не утруднювати роботи З'їзду.

За Головну Управу

І. Вовчук

ДО ПЕРЕДПЛАТНИКІВ І ЧИТАЧІВ

Редакція „Вісника” просить Вас не бути післяплатниками, як то чомусь повелося щодо української преси, а внести передплату за журнал на 1957 рік **я к н а й с к о р ш е**.

Січень, лютий і березень проголошуємо місяцями розбудови видавничого фонду „Вісника”!

Головна Управа ООЧСУ зобов'язує Управи Відділів найсерйозніше, по-діловому взятися за зміцнення видавничого фонду „Вісника”. Організувати роботу так, щоб до ІХ Річного З'їзду всі Відділи могли сказати, що ухвалу попереднього З'їзду виконано. В кожну українську родину даймо „Вісник” і українську книжку!

Редакція і Адміністрація „Вісника”

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД:

Від окремих осіб:

Проф. М. Чировський — 7 дол.

Д-р М. Кушнір — 4 дол.

По 1 дол.: М. Сломяний, Гартфорд; М. Черешньовський, Бруклін; П. Василів, Чікаго; Е. Снігура, Балтіmore.

Бостон:

М. Волощук — 1 дол.

Нью Йорк:

І. Подусовський — 10 дол.

По 5 дол.: В. Повзанюк, І. Шевчук, О. Савчук, Б. Пирожак, О. Балабан, І. Яцусь, Д. Залізник, І. Кульчицький;

По 2 дол.: І. Пиріг, С. Бігун, Л. Петро, М. Задор, П. Гуль, Н. Пиль, В. Магаль, С. Чучман;

По 1 дол.: М. Бігун, В. Яцків, В. Стокайло, М. Ганко, С. Максимів, Г. Антонів, С. Прінь, Т. Кулик, П. Микитин, Г. Пилипів, Л. Гавецька, М. Пагловський, М. Гладкий, Я. Галатин, Стець, Ромашко, С. Ковалівський, О. Шумило, А. Ясний, В. Салдан, А. Поліщук, В. Яськів, М. Іванів, М. Петрук;

По 50 цент.: І. Луцик, В. Процик.

Пітсбург:

По 5 дол.: А. Плюта, В. Стефанишин;

По 2 дол.: І. Березицький, П. Шевчук, А. Мицько, І. Коробецький, В. Ільницький, Е. Юхнович, В. Коваль, В. Бородиця, Т. Котула, А. Шецуль, К. Коротенко;

По 1 дол.: В. Гула, С. Шкабара, В. Прунчак, І. Гільшанський, Е. Білінський, Н. Фір, В. Фанюк, М. Рос, І. Анчишин, Качмар Ів., М. Шпак, М. Мах, В. Васько, М. Белей, І. Родзай, М. Римяк, С. Блашків, Г. Смолин, П. Щерба, Незнаний, І. Гишак, В. Джуган, Ю. Челепіс, К. Дикун, І. Сало, О. Вертелецький, Н. Баранів, П. Перкун, М. Хоменець, М. Салогуб, Ю. Турчин, П. Кіца, Д. Гнатів, Д. Гошва, П. Вельгош, М. Диркач, І. Вітковський, А. Сивий, П. Плакс, П. Яцишин, Т. Годяк, П. Іванів, О. Голубяк, Нечіткий, І. Гаргота, І. Клейна, М. Шамонків, Й. Качурак, М. Любінецький, П. Годованець, М. Семків, К. Палоломко, П. Шалама, О. Полатайко, П. Германський, А. Козяк, М. Баран.

По 50 цент.: А. Лубів, Б. Маланчук, С. Рибчанський, Ф. Скрип, С. Ягушак, Д. Гранич, П. Микитюк, Й. Джар, М. Данилюк, І. Белз.

ЧІКАГО — ПІВДЕНЬ:

Друзі — 5 дол.

По 2 дол.: О. Зрада, Т. Чурма, В. Василенко, Г. Наронський

По 1 дол.: В. Добрянський, О. Галан, В. Микитин, А. Бурдяк, П. Мацько, О. Коколюс, В. Гринько, А. Козій, В. Плотинин, І. Пірко, Е. Перкач.

ВІСНИК

1. В-к.

ОБОРОНА ПЕРЕД НЕМИННОЮ ЗУСТРІЧОЮ

ся роками і дуже дорого коштувала світові й Америці зокрема, а насильки її мінімальні.

Та й звідки їм бути, коли всі знають добре, що за отим „світовим комунізмом“, від якого бороняться, стоїть Росія з її московською національною стихією — московізмом, в якому комунізм з марксамом є дуротрядними елементами, а оборона ведеться тільки проти „світового комунізму“. Без московської національної духовості, без її стихії, комунізм, від якого борониться світ і ЗДА, не становить жадної сили. А Московія, оформлена в імперію, прикрита ширьом комунізмом, звернена в гинувітків, спираючись на історичний месіанізм, коготить світ і стукає нині не безуспішно в брами Середнього Сходу.

Московські роботи, що виками тягнуть імперського воза, підкоряючи один народ за другим, здійснили ту світову потвору-імперію, яка вчора коготила на Далекому Сході, перед тим в Німеччині, а ще раніше підкоряла Прибалтику, Україну й інші народи. Сама оборона від т. зв. світового комунізму на Середньому Сході не наближає світ до розв'язки кардинальної проблеми, а лише відкладає її, відсуває, укладаючи її в числі дотепершньої оборони десяти тисяч втікачів з Мадярщини (! не всі від комунізму), а в Каїрі 40.000 арабів позбудилися даху над головою і їм тепер приспінено допомогати. Проте, політики т. зв. Заходу й ністя криававоті розправи московсько-болгарсько-польської з малярською національною революцією не хочуть (чому?) поставити справи оборони людської свободи виразно, чітко, назвати того, хто їй зарпожує. Лише в рази-годи з урядових трибун, в особливо критичних ситуаціях, оборона від „світового комунізму“ ведеться

На спільному засіданні обох палат Конгресу, президент Азенгауер оголосив плин оборони країн Середнього Сходу від комунізму. Подія чи не найважливіша в політичній стрателії після другої війни. Не в деталях її значення і не в 400 мільйонах доларів, які передбачено на допомогу, а в чомусь іншому, що охоплює кілька головних пунктами:

- 1) Співпраця з націями Середнього Сходу для скріплення їхньої незалежності та економічна допомога їм. 2) Об'єднання їх, щоб зміцнити їхню обороноспроможність. 3) Непосередня військова допомога від ЗДА державі чи державам, що стануть жертвою комуністичної арресії, при умові, що вони попросять тієї допомоги.

Хоч в плянні говориться про оборону від „світового комунізму“, але в об'єднуванні його згадується про державу — Росію, правителів якої, завжди були заінтересовані Середнім Сходом, — і царі, і болгарські, Отже, не світовий комунізм почав виявляти „заінтересованість“ Сходом, а Росія — імперія. І не будь її, з її московськими апетитами, мабуть не треба було б обороняти незалежності на Середньому Сході. Не треба б було і співчувати розгромленим мадарам, що повстали проти російської опіки; не потребувала б допомоги й Польща. Але непосереднього носія історичного лиха, арресора лише згадується, а оборонні заходи плянються і цього разу проти світового комунізму. Немовленість чи своєрідна таємниця чисть, з якою державні мужи називають носія лиха, шукаючи засобів рятунку, є найслабшим місцем в плянні, як і в усіх повійськових плянних Америці.

говориться, що політика царів і теперішніх большевиків іде однією історичною дорогою російського імперіялізму. А коли доходить до пляну оборони свободи націй й народів, то борониться її не від властивого носія лиха, а проголошується війну „світовому комунізмові”, обороняється населення тільки від його. Така стратегія, не розбираємо чия вона й для чого, дає змогу Кремлеві розгортати свою психологічно-політичну акцію.

Закріплюючи в москалях патріотичне почуття оборони імперських історичних кордонів від „капіталістичних агресорів”, кремлівське керівництво розігріває в них месіянзм, апелюючи до їхнього покликання — визволяти народи від капіталізму. Оборону від „світового комунізму” ведеться з позицій, з яких Москва, прикриваючись гаслами комунізму, завойовувала народи, обіцяючи ошчасливити знедолене капіталізмом людство. А в Мадярщині й Польщі, не комунізм насаджували, а московський централізм з усіма його „осягами”.

**

Московська літературна газета за 22. листопада м. р. видрукувала „відкритого” листа советських письменників. Під листом підписи: Шолохова, Леонова, Всева, Івановна, Суркова, В. Катаєва, Таневої, Твардовського, Гладкого, Тихонова й іншої письменницької знаті, імперської. Це відповідь на заяву групи французьких письменників, яку ті надрукували в „Франс Обсерватор” під заголовком „Проти советського втручання в Мадярщині”. Літературна газета передрукувала і заяву французьких письменників, в якій автори її підкреслюють, що „вони ніколи не виявляли недружніх почувань до СССР і соціалізму й через те мають право

заявити протест советському урядові проти використання гармат і танків для подавлення повстання мадярського народу та його прагнення до незалежності”... Під заявою двадцять підписів, між ними: Сартр, Роже Вайан, Симон де Бовуар, Жан Реберойль та інші імена, близькі советському літературному олімпові. Підписані, висловивши переконання, що „соціалізму, як і свободи не можна принести на вістрях багнетів”, непокояться майбутнім мадярських письменників і народу, домагаючись від советського уряду, щоб він дозволив ближче ознайомитись з станом у Мадярщині. Це, властиво, й не протест, а сентиментальне благання з признанням, щоб Кремль допустив бодай поглянути на його діла в Мадярщині. Що відповіли московські письменники?

Признавши, що в Мадярщині були незначні підстави для невдоволення, вони всю вину за ті страшні події перекладають на мадярське керівництво, а французам дорікають, що вони не бачать „всієї правди”. „Невже мають проминути тижні й місяці, доки ви побачите всю правду про білий фашистський терор на Мадярщині, доки ви порівняєте всі факти і всі їхні наслідки”. Така відповідь інженерів московських імперських душ. Навіть визнаючи часткову вину на советському боці, вони її перекладають не на уряд, а на країну в цілому. Відповідь цікава тим, що в ній перегукується нинішній московізм з вчорашнім — без комунізму. А. Пушкін, що був ніби в опозиції тоді до трону, на протест проти подавлення польської революції Миколою І в „Клеветникам Росії”, відповідаючи тим, що несміливо заїкнулися в обороні свободи поляків, так окреслив суть війни Росії з Європою: „Славянські ль ручьї сольються в русском море? Оно ль іссякнет? — Вот вопрос”.

Сто років тому суть агресії московської була в тому, щоб змусити слав'янські ріки вливатися в російське море. За оті слав'янські струмки, щоб влити їх в русске море, воювала Росія тоді з Європою, а свободою слав'ян прикривала свою агресію, як і тепер це вона робить, воюючи з нею поза Європою. (Іль нам с Европой спорить ново?).

Америка, теж Европа, її крайній пункт. Да-

“VISNYK” — “THE HERALD”

Published by the Organization for Defense of Four
Freedoms of Ukraine Inc.

Monthly except July and August when bi-monthly.
“Second class mail Privileges Authorized at
New York, N. Y.”

I. Wowczuk Editor in Chief.

Address: P. O. Box 304, Cooper Station
New York 3, N. Y.

лі вже починається схід, на який нині наступає Москва, прикриваючись боротьбою з фашизмом у Мадярщині й американським капіталізмом на Сході. За слав'янські струмки, які за Миколи I змушували текти в московське море, спір на зовні ніби покінчено, майже всі вони включені в оте море, нині йдеться про арабські простори, де й рік небагато, щоб їх включити в імперське море. Воно нині далеко більше, як було за Пушкіна. Чи Америка, перебравши на себе оборону Сходу, збагне суть нинішнього змагу, його історизм, чи ні, в тому питанні, від розв'язки якого залежить оборона свободи, якій загрожує большевизм з Кремля.

**

Видатний російський геополітик Н. Я. Данілевській в другій половині XIX століття писав: „Східне питання не належить до числа тих, яке має розв'язувати дипломатія. Дрібні поточні діла й події відступає історія канцелярському виробництву; але свої великі світові рішення, які стають законом життя народів на цілі віки, проголошує вона сама без жадних посередників, оточена громами й блискавками” („Росія і Європа”). Отже, східню проблему, вірніше завоювання Сходу вже в XIX ст. москалі вважали „законом життя свого народу”. Колективна диктатура, спираючись на отой бісівський месіанізм, пробує здійснити ту програму на середньому Сході. „Дійсно реалістична політика повинна ураховувати принципи відмінності сучасної міжнародньої обстановки” — пише „Комуніст” — орган ЦК КПСС ч. 16. В чому ж та нова обстановка?

Дві прикмети є найхарактеристичнішими для неї: 1) Народи, включені московськими багнетами в російське море, відкрито й потенційно в спротивах ведуть змаг за те, щоб визволитися з „імперського моря”, борючись проти московського централізму з його комуністичним вандалізмом, за утвердження своїх національних держав. 2) Колоніальні й напів колоніальні народи просторів Сходу стали до боротьби з залишками колоніальної системи, боряться, щоб позбутися опіки над собою й утвердити незалежні держави. Оцей процес за останні три роки надто посилюється в арабських країнах. Коли дивитись глибше, то, властиво, обидві при-

кмети об'єднує ідея боротьби народів, націй за незалежнення.

Дві війни в жовтні: російсько-мадярська й війна трьох держав (Ізраїль, Англія й Франція) проти Єгипту й Арабів вказують на силу провідної ідеї сучасності. Обидві події відбулися одночасно, а це зайвий доказ, що проблема національного визволення, усамостійнення народів з під опіки великих потуг, стала проблемою, якої не розв'язати ні московськими танками, ні привентивною війною проти арабів.

**

Криза советської імперії, про яку знали політики й дипломати Заходу найшла своє завершення в жовтневих подіях Польщі й Мадярщини. Мирна демонстрація 23 жовтня в Будапешті перетворилась на національну революцію. Вже через п'ять днів, 28 жовтня, Надь включив до коаліційного уряду представників інших партій, в тому числі й селянської. Советські окупаційні частини, під тиском революційних подій, змушені були відходити з Будапешту. І саме в цей час Ізраїль проголосив мобілізацію, а 29 жовтня почав наступ на Єгипет, підтриманий Англією й Францією.

В Кремлі не сподівались одночасового виступу двох сателітів проти московської окупації. Заскочені жовтневими подіями володарі його змушені були поступитись у Варшаві після оперетково-трагічних погроз. Але в пригоді їм став наступ на Суез. Скориставши з нападу на Єгипет і з розбіжності думок серед західних союзників, Кремль осмілів і почав перекидати з 2 листопада дібрані дивізії на подавлення мадярської революції. А 4 листопада розпочато штурм Будапешту й розправу з мадярами, що тривала більше місяця. Не виключено, що й без англо-французької війни проти Нассера, Хрущов, передумавши, діяв би так само, але незаперечним є, що коли б не було англо-французького бомбардування Каїру, то реакція в світі була б зовсім іншою і висліди мадярсько-польських подій були б іншими. Бомбардуванням Каїру, в якому йшлося про переверот у Єгипті, розколело західний світ на двоє. Не було б війни з Нассером, інакше б поставилися б до московської розправи й нейтральні кра-

їни, а що найголовніше, московська війна в Мадярщині, коли б на неї й наважилися в Кремлі, без походу англо-французів на Суез, мала б зовсім інший відгомін в арабських країнах, вбивши ґрунт з московських залицянь і обіцянок.

Не збираючись перекладати відповідальности за подавлення мадярської революції на Англію й Францію, хочемо тільки ствердити, що похід на Суез облеглив Москві розправу з мадярами й дав підстави виправдуватись в ОН, покликаючись на запрошення мадярського уряду. Англо-французька затія разом з Ізраїлем проти Єгипту, стала черговою підпорою, спираючись на яку Кремль, після розправи з мадярами, пробує вирівняти свою лінію фронту проти поневолених народів. Не виключено, а скоріше правдоподібно, що без тієї підпорки кремлівські володарі змушені були б обороняти цілість імперської системи не в Будапешті, а в Києві, Тбілісі, Ташкенті.

Перемога мадярської революції, а така не була виключена, не закінчилась би на Мадярщині, вона перекинулася б на цілу імперію, а передусім події в Польщі інакше розвинулися б. Та перемога розв'язала б чи бодай наблизила б Англію й Францію до розплутання Сузького вузла, бо імперія зазнавши поразки, з якою почався б її прискорений розпад з нутра, не марила б про Середній Схід. Коли ж припустити, що криза Советської імперії, про яку знають і в Парижі, і в Лондоні, яку беруть під увагу в боротьбі з „світовим комунізмом“, є утопією, тоді єгипетський похід трьох був тим більше безпідставний, обречений на невдачу. Не розхитана з нутра імперською кризою, Советська Росія ніколи не поступиться своїми здобутками на Сході. Похід проти Єгипту, не чіпаючи Росії, ігноруючи змаг народів поневолених нею, мав би закінчитись затяжною війною, з участю „советських добровольців“. Він не наближав ні Англії, ні Франції, ні Ізраїля до забезпечення своїх державних інтересів, а віддаляв. На велику війну Росія нині не піде, бо в імперії клеочуть національні вулькани, з яких що раз то сильніше чується голоси волі поневолених народів.

Не знаючи всіх пружин, які діяли в столицях світу в жовтні минулого року, важко гадати хто і як їх урухомлював. Важливим є те, що у висліді протиегипетської затії три країни, які ту операцію починали дружно, може й узгіднено, тоді як в Європі заночаткувався розпад імперії, опинились у розбитого корита.

Найважливішою прикметою в правлінні є передбачливість. Англійська політика цієї прикмети не була позбавлена, а в останніх своїх потягненнях занехала її. Лондонський тижневик „Економіст“ з 2 грудня дав оцінку єгипетського походу проти Насера. „Ризиковане підприємство в Єгипті було погано задумане, тому, що і в разі успіху воно не могло б розв'язати поставленого завдання. В дійсності воно закінчилось ні місцевим, ні тимчасовим успіхом, ні навіть зовнішнім успіхом. Каналу не захопили. Його не вдалося утримати відкритим для судноплавства. Навпаки, його сильно заблюковано. Насер все ще з нами й не має гарантії, що в разі його повалення хтось краще за його прийде, на зміну. Невдоволення, викликане єгипетською кампанією замкнуло доступ до других джерел нафти поза Сузьким каналом. В наслідок кампанії Великобританія втратила ту свободу дій, яку вона мала й цілком залежить від доброзичливости ЗДА, якої вона позбулась“.

Проголошуючи свій плян перед палатами Конгресу, Президент, згадавши на заінтересування Росії царської й большевицької Середнім Сходом, заявив, що становище в цій частині світу ускладнилось військовими діями, в які „виявились замішаними західні держави“ та атакою Ізраїля на Єгипет. Доктрина Президента, як вияснює Державний Секретар, має врятувати світ від війни, що два місяці тому спалахнула було в двох кінцях світу. Над пляном ітимуть дебати і його напевно схвалять. Чи ця програма, яка за визнанням президента не обіймає й не розв'язує всіх проблем, пов'язаних з Середземним Сходом, угамує Москву в її поході на Схід покаже практика. Нова програма не має на меті розв'язувати ні ізраїльсько-єгипетського питання, а без цього важко говорити про мир, ні розплутувати сузького вузла. Проте, це вже початок якоїсь політики ЗДА (Закінчення на ст. 5)

Е. М.

РІЗДВЯНІ НОТАТКИ

„Октябрські” революції в Польщі й на Угорщині так заскочили махерів світової політики, що з їх шулерських рукавів аж автоматично посипалися фальшиві („Суез”, „Газа” і т. п.) карти, що правда, поплямлені зовсім нефальшивою людською кров'ю...

Дійсно, „октябрь” — в польсько-угорській редакції — був для них (аджеж „милюючих мир”) таки справжнім „судним днем”. Бо що ж може бути гіршого, як здемаскування для замаскованого, як справжнє ім'я для псевдоніма! Всі декорації впали і вся закулісова „хитра механіка” умлівіч стала голісінькою... навіть для професійних сліпців.

**

А так чудово все було заплановано! Так дотечно було розподілено ролі! Такі дзвінки були — на додаток до старих („комунізму”, „захід”) — нові псевдоніми. Тут тобі й „сталінізм”, і „тітоїзм”, і „кадарізм”... І всі ляльки рухалися, як живі. Тіто — так той просто тільки мелькав у очах: хвилина і він у Крими, хвилина і вже знову в „Югославії”. Просто тобі не Тіто, а Фігаро:

Figaro — qua!

Figaro — la!

Які „ідеологічні дискусії”! Який спектакль т. зв. двадцятого з'їзду! Які гала-монстр у виконанні музичної пари „Chruschchow — Bulganin”! І що на те все казали Толятті, Ненні, ріжноязичні „дейліворкери” та інші пандіти! Як оцінював ситуацію напр. містер чи таваріц Філд (— бо ж було окреме інтерв'ю). Словом, як пророкував Шевченко:

Гармидер, галас, гам (гаї, як
відомо, давно вже викорчовані...).

А яка ж була чудова увертюра пера наступника Пушкіна чи Толстого — Ілі Еренбурга, розпублікована і розперекладена на всі мови („всем, всем, всем.) повість-інструкція під обіцяючою назвою „Відлига”. І який же ерихонський акомпаніамент!...

І, на жаль, все пропало. Хоч „начінай сначала”... Бо навіть чотиригодинний пропагандовий фільм „Війна і мир” — щось не помагав („плакалі денежки”). Залишається хіба „гені-

яльна музика” Стравінського та смичковий она-нізм родини Ри-страхів (папа — „ще” Давід, а син — „вже” Ігорь).

**

На уболівання зприводу „світової ночі” мій дуже чуйний приятель відповів Різдвяною карткою з написом:

„Не сумуйте: ця ніч ясна, як день”.

Вірю, що приятель має рацію.

Незабаром вийде з друку книжка:

Д. ДОНЦОВ

„ПІДСТАВИ НАШОЇ ПОЛІТИКИ”

з вступною статтею автора.

Книжка матиме понад 200 стор. друку.

Ціна в гарній полотняній оправі — \$ 2.50, а в м'якій оправі — \$ 2.00.

Видавництво просить читачів „Вісника” і громадянство передплатити цю книжку.

Відділи ООЧСУ, Осередки СУМА! Організуйте передплату на книжку **Д. Донцова — „Підстави нашої політики”**.

В и д а в н и ц т в о

(Закінчення з ст. 4)

на Сході в непосредній зустрічі з Росією. Десь на початку ХХ. століття В. Соловйов, звертаючись до Росії, питав її:

„О Русь, в предведені високом
Одной ты мыслью занята —
Каким ты хочешь быть востоком.
Востоком Ксеркса иль Христа?*)

Нині сатанинська імперія наполегливо стукає в брами середнього Сходу. Боротьбою тільки проти „світового комунізму” того походу не зупинити, його припинить лише ліквідація Советської імперії. Коли завойовані і підкорені народи здобудуть своє визволення, а „Русь”, визволена чи позбавлена свого сатанинського місянізму, осяде на своїй московській землі. В якій мірі нова далекойдуча доктрина наблизить і прискорить оте неминуче, покаже практика в зустрічі з Советською імперією на Сході.

*) Ксеркс, перський цар, що очолював 3-й похід персів на Грецію, в якому перське військо було розгромлено в 449 р. до Р. Х.

† Б. Крупницький

В ГОСТЯХ У ГЕТЬМАНА П. ОРЛИКА В САЛОНІКАХ

(За Діярієм 1722-1724 рр.)

В кінці листопаду 1722 р. гетьман Пилип Орлик був уже в Салоніках. Почався період довгого підневільного життя вигнання на далекій чужині. Українському емігрантові, одірваному і від своєї батьківщини, і від своєї родини (з ним був тільки його молодший син Михайло), судилося просидіти в оцій салоницькій „в'язниці“, як він сам гірко зазначає, цілих 12 років.

Перші роки примусового перебування в цім грецькім місті були особливо прикрими. Не було чого робити. Живий і непосидючий гетьман, призвичаєний до різноманітної і впертої праці, почував себе якимсь „ізгоем“, викинутим за межі нормального існування. Це були часи напружених очікувань, неясних сподівань, без твердого ґрунту і при дуже невиразній політичній ситуації, яка покищо не давала надій на ліпше будуче.

Гетьман нудився. Нераз зустрічаємо в його деннику запис: „В суботу нічого не мав до роботи і до занотовання“. Таких записів чимало.

Ми можемо собі уявити, як тяжко було переносити Орликові оцю ізоляцію від усього рідного, свого. Це була еміграція в квадраті, без батьківщини та родини, без своїх людей, спільників в нещасті.

Мимоволі постає питання, чим гетьман заповнював пустоту свого життя, як він проводив свій день. Напружимо свою фантазію та зробимо мандрівку в минуле, в двадцяті роки 18 ст. Запросимо себе в гості до П. Орлика і почнемо обсервувати його салоницьке життя-буття, користаючись для того таким багатющім джерелом як його денник.

Чимало часу забірала гетьманові переписка в політичних та родинних справах. Бували дні, виповнені виготовленням листів і меморіялів. Як ми вже сказали, політична ситуація виглядала досить невиразно, і Орлик єдину свою надію покладав на те, що турецький уряд викличе його до Стамбулу і тим уможливить йому участь в широкій політичній акції, що могла,

як йому тоді здавалося, розвернутися тільки в столиці, де було стільки чужоземних послів, акредитованих при Порті.

Ця надія постала у гетьмана неспроста. Він плекав її ще під час подорожі. Як відомо, Орлик виїхав з Швеції, щоби прийняти активну участь в боротьбі проти Москви, і опинився врешті решт в Польщі Але й Польщу він мусів — з огляду на небезпеку з боку царських агентів — покинути. Місцем свого осідку він вибрав Туреччину, ту країну, де він колись в роках 1709-1714 перебував разом з шведським королем Карлом XII. Етапами його подорожі через приналежні до Порти землі були Хотин-Серес-Салоніки. В пограничному Хотині прийшлося довго чекати на дозвіл турецького уряду. Розпорядженням великого везіря Орликові вказано було їхати до Сереса, але він тут перебував недовго і був направлений кінцево в Салоніки, причім великий везір обіцяв українському вигнанцеві, що незабаром покличе його до Стамбулу.

Це була, звичайно, тільки турецька тактика. Турецький уряд хотів, покищо, використати перебування гетьмана, як свого роду карту в дипломатичній грі з росіянами, — так само це робилося й відносно Австрії, якої старому ворогові Ракочі призначено було турками на місце осідку далекий Родос. Але обох трималося на віддаленні, щоби не дуже дрочити і Росію і Австрію. Рівночасно Орлик отримував від великого везіря потішаючі, заспокоюючі відповіді, щоби трохи ще почекав, до слушного часу, коли можна буде його викликати до Стамбулу.

Орлик чекав, нетерпеливився і напружував всі свої сили, щоби вирватись з Салонік і попасти до центру. Спроба знайти підпертя з боку французького посла в Царгороді не повелася. Франція шукала тоді ще приязні з Росією, і тому справа Орлика її не цікавила. Рікошетом це відбилася і на поставі французького консуля в Салоніках, який на початку досить висока потрактував українського гетьмана. Прий-

де час, і Франція (в 30-х роках) радикально змінить свою лінію що до українського емігранта і буде від щирого серця йому допомагати.

За те Англія щиро перейнялася інтересами Гетьмана. Можливо, не лишилися без впливу колишні переговори його з графом Берндорфом, відповідальним ганноверським міністром англійського короля Георга I, можливо, грала тут роллю англійські політичні міркування в спеціальній площині турецько-російських стосунків. Ми знаємо, що Англія, хоч вона і стрималася від війни з Росією (а на це заповідалось ще в 1720 р.), все ж дивилася неприязно на північного колоса, що поклав свою руку на Польщу та пробував увітиситися й в центральній Європі (Мекленбург). Також не могла вподобатися англійцям і широка офензива Петра в Персії.

Як би там не було, англійський посол при Порті Станіян мав інструкцію підтримувати акцію Орлика в Царгороді, а також взагалі допомагати йому. Він зробив не одну інтервенцію на користь його перед турецьким урядом, але успіху не мав, бо великий везір уперто відмовлявся дозволити на виїзд гетьмана з Салоник.

Доброзичливе відношення англійської дипломатії в Царгороді до справ гетьмана пояснюється по часті, може, й тим, що до англійського посла вступив в 1722 р. на службу капітан де Клюар, французький емігрант із протестантської родини. Він спочатку служив у Швеції, а потім там же перейшов до гетьмана на посаду його секретаря (або ад'ютанта) та рівночасно гувернера старшого Орликового сина, Григорія. З гетьманом він же покинув Швецію та служив йому аж до в'їзду в Туреччину. Щойно під час перебування в Сересі Орлик з жалем сердечним відпустив від себе цього щирого і чесного француза, до якого він дуже прив'язався, відпустив з біди (бракувало коштів) та в надії, що де Клюар саме в Царгороді подбає про його справи і що незабаром йому самому вдасться виїхати до турецької столиці. Дійсно де Клюар, вступивши в Царгороді на англійську службу, не тільки дбав про справи гетьмана, але певно створив і сприятливу для нього атмосферу в англійських колах.

Особливо корисними були для Орлика ан-

гліяці як посередники. В роках 1722-1724 (та і пізніше) ціла його кореспонденція йшла до англійського посла в Царгороді, а відтам до відня, де знаходився англійський посол Сен-Сафарин, теж прихильний до гетьмана, який вже передавав його листи куди слід. Дуже допомагав Орликові в цих справах англійський консул в Салониках — теж з урядового доручення. Але між обома зав'язався й непримирені, приятельські відносини; запросту бували вони один у другого, разом виїздили поза місто, на полювання, на води й т. д.

З огляду на дуже нелегку комунікацію гетьман висилав свою кореспонденцію гуртом, пачками. Коли приходив час або нагода, він відсиджував цілими днями (нераз і цілий тиждень) за писанням листів. Особливо турбувала його доля війська запорозького та неможливість мати з ним постійні зносини. Він нераз звертався з листами до запорожців, що сиділи під татарською зверхністю в Олешках, але ці листи, як відомо, до них не доходили. Писав він і до кримського хана, і теж, здається, без результатів, може й тому, що цей дивися на гетьмана як на конкурента що до Січі і не бажав собі його вмішання в її справи.

Писав звичайно нераз і до великого везіря, і до головного драгомана-перекладчика, грека Мавракордато, писав і до Швеції, від якої має традиційну вже підтримку, особливо ж до державного секретаря барона Гепкена. Писав і до графа флемінга, міродайного міністра польського короля Августа II, і до герцога голштинського, який забезпечив йому свою приязнь після знайомства у Вроцлаві, і до генерала Штепфліхта, за якого незабаром видасть заміж свою дочку Настусю, і до ксендза Ваневського в Кракові, приятеля свого, і до ксендза Заленського, ректора в Станиславові, відомого нам ще як посередника між Мазепою і Станиславом Лещинським. Писав баронові Менніху, очевидно, в родинних справах, і до дружини, що сиділа в Кракові з малими дітьми, і до Настусі у Вроцлаві, що певно гостювала у Менніхів, і до сина Григорія, що перебував в Дрездені, служачи в саксонській гвардії.

Багато часу віддавав гетьман на відвідування церков, на участь в службі Божій. Його денник яскраво свідчить про те, що він був гли-

боко релігійною, побожною людиною цілком в душі баракрової доби. Рядом з нахилом до теоретизування, до обговорення богословських питань була живою і кріпкою у нього й потреба в релігійній практиці.

Нераз дні його були цілком посвячені Службі Божій з ранку і до вечера. І це зовсім не перешкоджало йому бути людиною товариською, живою і чутливою, без тіні фанатизму і зашкорузлості, з вдачею, в якій якимось природньо і органічно помішані були здоровий розум і глибока християнська віра (включно з вірою в християнські догмати, таїнства і чуда). Він не любив самотності і всім цікавився. „Nulla societas, nulla conversatio” — це був стан, який міг довести його до розпуки.

Бувало й так, що він майже цілий день знаходився в товаристві духовних осіб. В деннику його 30 листопада (ст. ст. 1) 1722 р. занотовано, що він в цей день св. Андрія — це була п'ятниця — зранку був на Службі Божій в митрополитанській церкві, а коли вона скінчилася. Його запрошено було на оглядини реліквій святого Григорія Паламського, архієпископа салоніцького, до якого святости гетьман поставився пізніше з великою резервою. Потім треба було скласти візиту митрополитові, що стояв на чолі грецької церкви в Салоніках. Тут чекало на нього прийняття за орієнтальним, турецьким звичаєм, загально-принятим в Салоніках: Орлика частували кавою, чаєм, солодощами, вином-сорбетом та кажденням (від кадила) парфюмами. Кілька день пізніше він був з візитом у найвищих турецьких достойників міста, мули і паші, духовного і світського, і обидва приймали його в той же спосіб, трактуючи кавою, сорбетом, кажденням або й уливанням „розовою водою”.

Але перша візита у митрополита трохи затягнулася. І митрополит і його гість заважилися розмовою про схизму між православною і католицькою церквою і хто тому завинив. Це початки тих богословських розмов, які не увірвуться до кінця перебування Орлика в Салоніках.

Розмова, звичайно, не могла обійтись без перекладача. Орлик володів бездоганно латинською мовою, але не знав живої грецької мови. Греки, не виключаючи і митрополита, ла-

тини не знали, і тому добре було, що був присутнім бакаляр о. Олександр, що вчився в Тирпавській Академії на Угорщині і добре володів латинською мовою. За його посередництвом розвинулася жвава дискусія, в якій опонентом українського вигнанця був не стільки митрополит, скільки один досить розумний і начитаний грек (так характеризує його Орлик), який належав до найбільш аристократичних і впливових грецьких родів та трохи знав навіть по латині.

Так непомітно минуло пів дня. Повернувшись до дому, гетьман мусів турбуватися про свою пенсію, яку він отримував від турецького уряду на прожиток з розрахунку чотирьох талярів на день і яку виплачували йому місцеві турецькі фінансисти. Він спочатку послав свого слугу Кароля по пенсію, потім одного доктора-жида, що служив йому рівночасно за перекладчика в зносинах з турецькою владою. Але одного разу жид не втерпів і протратив частину пенсії, виплаченої турками. Орликові прийшлося знову доручити Каролеві відібрання грошей.

З виплатою грошей було дійсно турботно. Місцеві турки все затримували у себе гетьманові гроші, іноді на кілька день, а іноді і на кілька тижнів, і треба було мати велику терпеливість, треба було кілька разів посилати слугу, щоби дістати їх у них хоч з значним припізнанням.

Саме перед обідом прийшли два турки і просили продати їм коня. Гетьман мав коней, бо приїхав до Салоник власним екіпажем і з власною обслугою. Запорожець Іван Возниця був у нього за фурмана від карети, а Рудий, теж козак з Січі, за фурмана від возу, що турбувався про пашу для коней тощо. Крім камердинера шведа Кароля, був ще у Орлика кухар, на імя Ситинський

Одного коня гетьман таки продав туркам навіть з вигодою для себе, бо купив його ще в Ярославі (Галичині) за 11 талярів, а турки дали йому 15 талярів.

По обіді, над вечер, були у Орлика з візитом греки — дідаскал (головний вчитель) з своїми трьома учнями, монахом, протопопом і світським молодим чоловіком. Протопоп був уже літньою людиною, літ на п'ятдесят, з довгою бородою, що мав жінку і двоє дітей, а всеж слухав

фізики у свого вчителя і щось в ній дійсно розумівся. Оця платонівська академія в мініятурі посиділа у гетьмана з годину в розмовах на різні теми і відійшла до дому.

Це був початок знайомства Орлика з квітом місцевої грецької інтелігенції. Пізніше ці дідаסקали (або й їх учні), яких гетьман прирівнював то до докторів, то до магістрів, нераз сходяться з ним на його помешканні, або у себе чи деінде; нераз Орлик запрошує їх до себе на обід. Найчастіше зустрічались з ним голозний дідаскал, один світський піп, доктор медицини, що вчив в Салониках наук грецькою літературною мовою та вже відомий нам бакаляр о. Олександр.

В загалі Орлик був дуже видатною і поважаною особою в Салониках. І грекам і туркам дуже імпонувало, що в мурах їх міста перебуває колишній гетьман України. А особливе враження робила на них висока освіта українського емігранта, його досконале знання латинської мови, його глибоке розуміння психологічних питань, його релігійна ревність, врешті фешт, його культурне, свідоме своєї гідности і свого призначення, поведження з людьми, завжди тактовне і ввічливе, іноді й дуже стримане.

Може, це робило його хоч і своєрідною, але на свій кшталт популярною особою в Салониках. Чимало часу він мусів віддавати відвідинам і прийомам у себе салоницьких горожан. Найбільш знатні салоницькі фамілії вважали собі за честь приймати у себе українського гетьмана. Особливо в Свята (Різдва, Пасхи Христової) було нелегко з численними гратуляціями і в церкві, і у себе дома.

Свят-Вечір 1722 р. був дуже бурний, з дощем, снігом і вітром, так що неможна було кроку ступити по за хатою. Гетьман відчитав службу Божу у себе, і все ж таки не втерпів та пішов на вечерню до сусідньої церкви св. Костянтина і Єлени. В тій же церкві був і на перший день Різдва Христового, а над вечір зайшли до нього з поздоровленнями дідаскал з своїми учнями.

На другий день Свят Орлик пішов до катедральної митрополитанської церкви і трохи спізнився. Митрополит в цей день не служив, але зараз же запросив його до своїх покоїв. І тут, після звичайних поздоровлень, йшла з

годинку розмова, після чого відвідано було ще відомого нам попа, доктора медицини. Не встиг гетьман вернутися додому, як до нього з'явилися з святочними віншуваннями парохіяльні попи церкви св. Костянтина і Єлени разом з визначнішими парохіянами.

На третій день Свят Орлик знову простояв літургію в церкві Костянтина і Єлени, а по службі приймає у себе дідаскала з його учнями. По відході цих гостей прийшли здоровити із Святами важніші грецькі купці салоницькі — і не тільки на словах, але й реально, сповістивши українського емігранта, що вони рішили прикрасити його помешкання тапчаннями і подушками. І дійсно в той же день прислані були тапчани, а також і кури та вино для гетьманського вжитку.

Бувало нераз, що гетьмана після служби Божої запрошував той чи інший знаменитий горожанин до себе і Орлик нераз згоджувався, а нераз і відмовлявся. Іноді попадалися настирливі люди, яким аж надто кортіло прикрасити своє фамілійне свято присутністю знатного чужинця. Сталося раз так, що один грек запросив П. Орлика на весілля, але гетьмана вразило, що запрошені гості мали йти гуртами до лазні і щойно тут помившись (лазню оплачував молодий за грецьким звичаєм) вступали до весільного помешкання. Орлик тоді відмовився, кажучи, що він не може дотримати цього чужого йому звичаю. Але по полудні, в день весілля, знову прислали до нього з проханням принаймні дозволити синові Михайлу прийняти участь в шлюбній церемонії. Тимчасом Орлик встиг поінформуватись, що на весіллі не буде нікого із значніших греків, тільки простий народ, тоді він делікатно вимовився різними політичними резонами, які не дозволяють ні йому ні Михайлові бути присутніми. Недалеко від гетьманського помешкання жила одна грецька родина, у якої народилася дочка. Хрестним батьком було запрошено Михайла, і він за згодою гетьмана тримав дитину до хрещення і дав їй ім'я своєї сестри Варвара-Басі, бо у греків не священик, а хрестний батько мав право по своїй вподобі вибрати хрещениці християнське ім'я. На Свята ввічливий гетьман разом з Михайлом зложили візиту цій родині, і приймали їх „з великою радістю, трактуючи вод-

кою і кавою та навіть офіруючи гостям шиті золотом хустки”.

Як бачимо, грецькі церковні обряди значно різнилися від українських. Багато чого тут вражало гетьмана, здавалося йому незрозумілим або й грубим і неприємним. Знаходяться не раз місця в його денникові, де він попросту обвинувачує і грецьке духовенство, і самий народ у великій ігноранції в справах релігійних. На його думку, простий народ дійшов так далеко, що навіть „Отче наш” як слід сказати не може. Диким здається йому порядок „оренда” церков від вишого духовенства низчому. В Сересі Орлик навіть протестував проти деяких льокальних звичаїв, як напр. освячення м'яса і горілки в церкві, після чого там же відбувалась спільна трапеза, під час якої люди понапивалися і зчинили великий галас. Огидним видається йому, як грецьке духовенство у велике свято Пасхи Христової причащало болгар, що походилися з околичних болгарських сел до церкви св. Костянтина і Єлени. Після літургії сила болгар з „жонами” і дітьми приймали св. тіло і кров Христову, по суті без сповіди, після прочитання якихось молитов над кожним. Один грецький піп читав молитву, а другий причащав одною рукою, відбираючи другою гроші за причастя. Самі болгарки поводили себе грубо, без усякого страху Божого, пхаючи один другого та мало не б'ючися. Дивувався Орлика і строгий піп грецький з заборонаю їсти навіть рибу. Гетьмана духовна влада попереджала, щоб в піп не їв риби, бо не допустять його до сповіди і причастя. Опликові іноді здавалося, що оце суворе дотримання постів, оця обрядова сторона замінила грекам внутрішній зміст релігії. Але вернемося до обсервації життя українського емігранта. Щось притягувало до нього і місцевих людей і приїзжих. Хата гетьмана була пунктом, де сходились самі пізнородні елементи. Хто тільки не бував в Орлика: і місцеві отці єзуїти, з якими він нав'язав дуже дружелюбні, майже приятельські стосунки, і грецьке духовенство на чолі з самим митрополитом, і вища інтелігенція, і англійський консул, і великі полорожні люди, яких попросту водили до гетьмана, знаючи, що він цікавиться всім, що діється в світі, і потурчений козак, і українські невірники тощо.

Микола Чировський

РОБІТНИЧЕ ПИТАННЯ В ЗДА

(Закінчення)

В 1944 році, відкинувши „вето” президента Трумана, Конгрес ЗДА прийняв новий закон під назвою Акту Тефта-Гартлея. Закон Тефта-Гартлея перш за все вичислив „незаконні” методи, вживані робітничими уніями, як наприклад, насилья, дискримінація, відмова колективного контрахтування й мирної дискусії із підприємцями, уживання фізичної сили й активної погрози. Заборонено страйки з благих причин, а зокрема окупаційні страйки, підчас яких робітники фізично окупувають заклади, унеможлиблюючи будь-яку роботу, та т. зв. юрисдикційні страйки, солідаризаційні бойкоти. Юрисдикційний страйк розвивається в наслідок боротьби між двома робітничими уніями за виключність репрезентації робітників даного закладу, а солідаризаційний бойкот постає з метою змусити підприємця заставити будь-які трансакції із такими закладами, що їхні роботи є на страйку. Тільки страйки в наслідок незадоволення практик фабрикантів, або інших працедавців одержали повну законну апробату Акту Тафта-Гартлея. При чому й ті законні оправдані страйки, обмежені різними вимогами, які у великій мірі виключають надужиття. А саме: кожний страйк може бути припинений на п'ять днів Палатою Праці для перевірки його законности, жадного страйку не вільно починати на шістдесят днів перед скінченням контрахту праці. У випадку національної потреби генеральний прокурор ЗДА може заборонити страйкування на час вісімдесят днів.

Розуміється, що ці вимоги у великій мірі ослабили унії, яких улюбленою зброєю був ненадійний страйк, організований впродовж навіть дванадцяти годин. В багатьох випадках

Одного разу були у Орлика навіть два жидівських рабина з Познанщини, які від польських жидів були післані в Туреччину, щоби у тутешніх жидів зібрати пожертви на будову синагаги, і вони дійсно зібрали кілька тисяч талярів, а перед поворотом до дому навідалися до Орлика.

(Закінчення у наступному числі)

вимога чекання виключала навіть будь-який сенс страйку. Число страйків впало, і підприємці були вдоволені. Тим більше, що Закон Тафта-Гартля вводив протикомуністичні клявзулі, за якими унійні провідники були зобов'язані визнати своє політичне „кредо” у формі т. зв. анти-комуністичного афідавіту. Відмова виконати анти-комуністичний афідавіт виключала, практично кажучи, можливість діяльності унійного провідника, або викликала гострий судово-поліційний нагляд. В той спосіб зменшено у великій мірі можливість комуністичної диверсії й саботажу у взаємовідносинах між підприємцями й робітниками.

Закон Тафта-Гартля виключив можливість законності т. зв. „ексклюзивних унійних клітин”, тобто таких унійних улаштувань, за якими тільки члени даних уній могли мати право на працю в даних підприємствах, а людей з поза унії підприємцеві не вільно загалом було приймати на роботу. Розуміється, що такі обмеження відбирали підприємцеві право на свободний підбір робітників й узалежнювали його від ласки й неласки унійних провідників, що перед уведенням Закону Тафта-Гартля частогусто були комунізуючі або такі комуністи. І в кінці цим законом введено обов'язок унійних реєстрацій і річних організаційних та фінансових звітів, щоб по можливості виєлімінувати брудні махінації невідповідальних унійних провідників.

Законом Вагнера та Законом Тафта-Гартля обнято правними рямами взаємовідносини поміж підприємцями та зорганізованим робітництвом, намагаючись виключити насилля й нетолеранцію й заступити її дискусією й колективними розмовами двох рівнорядних партнерів в дусі взаємоповаги й демократії. Певно, що жаден з цих двох законів, ні вони разом взяті, не є ідеальною розв'язкою, але вони визначають собою дуже важкий крок вперед в напрямі позитивної регуляції соціально-економічних проблем продукції й праці. Підприємці не злюбили Закону Вагнера, що є більше по стороні уній, а унії й робітництво не злюбили Закону Тафта-Гартля, який намагається виключити вибрики організованого робітництва. Але ними в якійсь мірі зорганізовано економічне життя країни, зокрема, коли секретарем праці

ЗДА став Мічел, людина досвіду й принципів, який у всьому своєму поступуванні не допускає жадного сторонництва, кермується засадою справедливості і корисності для загального добра американської нації та обох заінтересованих сторін: кляси підприємців і капіталістів і кляси робітників. Без сумніву не досягнуто в Америці ще ідеалу: рактерство й надужиття ще завжди трапляються і то доволі часто, але справедливі закони дають таки запоруку кращого завтра. Дальшим доповненням законодавства про працю став т. зв. Федеральний Закон проти Судових Заборон, який обмежує й докладно визначає випадки, в яких суд може заборонити страйки. Ішло тут про виєлімінування „дегальних судових надужиттів”, що могли заключатися в несправедливій дискримінації уній.

Стільки було б про взаємовідносини між підприємцями і робітництвом в Америці, вбраних у законні норми. Одначе, є ще й інші ділянки робітничого питання, що їх тут годі не згадати. Маю на думці передусім питання про заробітню платню й години праці. Довгий час години праці в Америці, як було згадувано раніше, були дуже важкі, а платня — відносно низька. Робітник працював 12-14 годин денно, одержуючи п'ять долярів за шестиденний тиждень праці. Працювали діти й навіть вагітні жінки, щоб заробити на прожиток. Згодом справи стали кращати, зокрема в другій десятиці біжучого сторіччя, завдяки стейтовим законам про мінімальну платню й максимальні години роботи. Підприємці боролися дуже гостро проти таких законів, заскаржуючи їх перед найвищі стейтові суди й опрокидуючи їхню конституційність. І дійсно в багатьох випадках такі закони були судами скасовані, як у своїх принципах противні стейтовим конституціям. Аж в 1938 р. американський Конгрес, спираючись таки знова на „комерційну клявзулю”, схвалив Федеральний Закон про Сприємливі Стандарти Праці, визначивши максимальні години і мінімальну платню.

Поодинокі точки закону були кілька разів змінювані і доповнювані й сьогодні мінімальна платня є 1 доляр на годину з пересічним восьмигодинним днем праці. При чому восьмигодинний день праці не означає максимум, поза який не вільно zatrudнювати робітника. Робітник мо-

же робити десять й дванадцять годин, але коли він робить більше як сорок годин на тиждень, то йому за всі години понад цей максимум підприємець мусить давати пів раза вищу платню за регулярну ставку. Закон установляє рівнож правила, за якими мінімальну платню і т. зв. „овертайм” перерахують на акорд (пісворк). Однак в поодиноких випадках дозволяється на різні відхилення від Закону про Сприємливі Стандарти Праці, і тут робітничі унії через колективне контрагування відіграють не абияку ролю. Сільсько-господарські робітники та ще деякі менше важливі категорії робітників, не підпадають і не охоплюються ні Законом про Стандарти Праці, ні Законом Вагнера, ні Тафта-Гартля.

Основне робітниче законодавство з суто господарською закраскою, що я його намагався коротко обговорити, доповнюється ще різними іншими частковими законами, що відносяться до поодиноких ділянок економіки чи окремих географічно-політичних просторів, як закон про Контрактову Працю для Правління, Стійтові робітничі закони і т. д. Законодавство про соціальне забезпечення підпадає під цілковито іншу категорію, якого метою не було й не є краще улаштування господарських процесів і більше гармонійний розвиток національної економіки ЗДА, але суто суспільний і гуманітарний аспект створення можливості екзистенції для потребуючих, що, практично беручи, наводяться поза активним господарським процесом. Тому тут я суспільного забезпечення обговорювати не буду, а коротку аналізу подам пізніше. Однак для повноти образу робітничого питання в ЗДА нам треба ще зупинитися над основами організації й політики сьгоднішніх робітничих уній.

Верховною організаційною формою американського робітництва є всенациональна федерація під назвою АФЛ — СІО, що є ініціалами попередньо двох федерацій, а саме Американської Федерації Праці (АФЛ) та Конгресу Індустріальних Організацій (СІО), що об'єднались в 1955 р., збільшуючи тимсамим престиж і силу американського робітника та його питоменну вагу в господарському й політичному житті. У дійсності ударна сила робітництва ґрунтується на т. зв. національних уніях по-

одиноких робітничих об'єднань, як унії шахтарів, сталеварних робітників, чи автових робітників, що об'єднують в собі т. зв. льокальні унії. Місцеві й льокальні проблеми робітників у їхніх взаєминах з підприємцями регулюються місцевими унійними клітинами і з ними підприємці мають найбільше до діла. Але національні унійні організації устійнюють і гармонізують політику й акцію поодиноких організаційних льокальних клітин для більшої успішності домагань робітництва. Ефективність акції льокальних уній у великій мірі залежить від сили й наполегливості національних об'єднань, а провідники т. зв. національних уній часто мають необмежену й диктаторську владу, з якою й індустрія й політичний світ мусять дуже скрупулятно числитися. Побіч у ній об'єднаних у федерації АФЛ — СІО існують ще й дрібніші незалежні унії, що або не хочуть залежності, або федерація не хоче їх прийняти через їхню політичну закраску, кримінальну минувшину, або непримирливість.

Сьогодні характер американського унійного робітничого руху заключається в т. зв. консервативному або бізнесовому уніонізмі, який відхрещується від марксизму і революційности, а намагається поліпшити судьбу американського робітника в рямах індивідуалістичного капіталізму засобами колективних розмов і контрагування зі світом виробництва й капіталу. Вислови знаменитих унійних провідників, як Самуїл Гомперс, Юрій Міні, чи Волтер Рутгер, дуже яскраво виказують вороже наставлення більшости організованого робітництва до соціалізму й капіталізму та його льокальність до сучасної американської економічної системи. Рівно ж організоване робітництво відхрещується від створювання власної політичної партії, на взір, хочби англійської партії праці, вважаючи, що робітники можуть дуже добре заступатися за свої інтереси в рямах існуючої американської двопартійної системи, а саме, здобуваючи більший вплив на демократичну партію й демократичних провідників. На ділі, американські робітничі унії вже від багатьох літ офіційно піддержують і фінансово підпирають демократичні виборчі кампанії демократичних кандидатів на президентів, віцепрезидентів, сенаторів, конгресменів й стейто-

вих дигнітарів. Хоча фінансова підтримка політичних кампаній уніями є заборонена законом Гафта і артлея, мовляв, унії збирають свої фонди на політичні акції з робітників, які можуть бути інших політичних переконань, протинних офіційній лінії робітничих організацій й це було незгідне з індивідуальною свободою, що є забезпечена конституцією ЗДА. І хоча демократична партія втішається симпатіями й підтримкою уній, вона таки в жадному випадку не є партією робітників, але політичною організацією з далеко ширшим соціальним засягом, включаючи в себе і фермерів і міську інтелігенцію й навіть мільйонерів та індустріальних потентатів.

Основним засобом уній сьогодні в добуванні нових успіхів для організованого і тим самим і неорганізованого робітництва є т. зв. колективне контракування, що я його згадував кілька разів, яке включає до себе контракти праці між уніями й представниками підприємства й капіталу, інтерпретацію таких контрактів і замирювання шляхом дискусії, меріяції й арбітражу всіляких непорозумінь. Тематикою колективного контракування є загально завжди такі поодинокі справи, як уточнення компетенції уній й компаній відносно взаємин між працедавцем і працездінаємцем, проблема „сеніорату“, тобто старшинства робітників і їхнього права на підвишки й кращу роботу, питання платні й годин роботи з уточненням всіх деталів, питання інших умовин і т. інш. Колективне контракування є найкращим, такби мовити, методом мирного поладнання спірних проблем і теж найменш коштовним. Страйків вживається в крайньому разі. Тому теж і не дивно, що федеральне й стейтове правління докладає всіх можливих зусиль, створюючи відповідні установи й агенції, щоб колективне контракування стало на якнайвищому рівні, доказуючи демократизацію й високу культуру у взаємно-відношеннях праці й капіталу, тими двома факторами, що мають співпрацювати із собою для свого й загального добра, а не поборювати себе безкомпромислово зі шкодою для партнерів і для країни.

У висліді такої еволюції робітничого питання, ЗДА досягли високого господарсько-технічного розвитку, за який одначе приходиться

платити деяку ціну, а саме, Америка є стало в інфляційному стані. За час адміністрації президента Айзенгавера між 1952-56 рр. ціни піднеслися на 2,5 відсотки, мимо всіх можливих анти-інфляційних заходів. Розуміється, що причиною такого стану є не тільки ринок праці, а головно програма оборони країни та великі державні видатки, але й ринок праці має своє значіння в обниженні вартости долара. Організоване робітництво перш за все, доживається завжди вищих платень, чим збільшує кількість гроша в господарському обігові, а наростаючі заробітки спричинюють і більшу швидкість грошового обігу й обміну, добавляючи до інфляції, мимо наростаючої продуктивности економіки ЗДА. Цей інфляційний процес є в деякій суперечності до квантитивної теорії гроша. З другого боку, все вищі заробітки результували в наростаючих коштах продукції. Підприємці, щоб обнизити виробничі витрати вхопилися за раціоналізацію технологічного процесу через заступлення людської робочої сили новими винаходами, новими машинами та удосконаленнями організації праці. Завдяки цим перемінам національне господарство ЗДА довершує небувалого технічного прогресу, а такий технічний прогрес, вимагаючи глобальних капіталових вкладів і глобальних фінансових операцій, теж автоматично приводить до деяких інфляційних тенденцій. Тоді намагання організованого робітництва добавляє до інфляції двома шляхами; безпосередньо через збільшення грошових засобів широких шарів американської спільноти та збільшеного обороту, і посередньо, через спричинювання безнастанного технічного поступу в продукційному процесі. Так коротко виглядає робітниче питання в ЗДА.

СКЛАДАЙТЕ ЖЕРТВИ

НА

ПРЕСОВИЙ ФОНД „ВІСНИКА“

Всіх кольпортерів і передплатників просимо ліквідувати заборгованість за журнал.

Управи Відділів! Організуйте передплату „Вісника“, вирівняйте свої залежлости.

Н. Полонська - Василенко

ДО ІДЕОЛОГІЇ „ІСТОРІЇ РУСІВ“

(Закінчення)

ХМЕЛЬНИЧЧИНА

Хмельниччині приділено найбільше уваги в „Історії Русів“. Особу Богдана Хмельницького подає автор „Історії Русів“ так, як того вимагала сучасна авторіві українська старшина, яка прагнула довести аристократичність походження. Дійсне, скромне походження Богдана Хмельницького не задовольняло її, і батька Гетьмана, сотника з дрібної осадчої шляхти з Поділля автор „Історії Русів“ веде від Венжика Хмельницького, обраного на гетьмана в 1534 році (32-33). Михайло Хмельницький, „рахуючись в боярах, або ранговій шляхті малоросійській“ володів містечком Суботовим з хуторами. Не зважаючи на скромний ранг сотника він „характером“ підсилюваним добрим достатком, значив вельможу краю тутешнього“. Синкові дано було за католицьким звичаєм два імена: Зіновій і Богдан; останнє на честь діда по матері, гетьмана Богдана. Хрещеним батьком Зіновія був князь Сангушко. Дістав Зіновій-Богдан блискучу освіту в Варшаві, його особисто знав і любив король Жигмунт III. Коли Хмельницького було взято турками в полон під Цецорою, король викупив його за власні кошти, призначив на службу до свого кабінету і до гвардії. (70-72). Цим фантастичним вступом автор „Історії Русів“ відразу піднісати Богдана Хмельницького на ступінь знатного вельможі.

З 1646 року розпочинається політична діяльність Б. Хмельницького. Призначений королем на „співчлена“ до гетьмана Барабаша та генеральним писарем, Хмельницький порадив гетьманові Барабашеві подати прохання королеві Володиславові IV про нестерпні переслідування українського народу, насильства польськими військами. Не зважаючи на співчуття з боку короля, який казав, що „народ руський добровільно придучився до Польщі і має однакові права з поляками“. Сенат не пішов за ним. Тоді король написав Барабашеві що: „ви воїни, і маєте зброю, щоб боронити свою вільність“ (82-83). З цією грамотою короля Хмельницький втік на Запоріжжя і підняв повстання. Не будемо зупинятися на оповіданні про перебіг подій, в якому багато помилок та анахронізмів, обмежимося тільки головними питаннями ідеологічного характеру.

Перш за все — як автор „Історії Русів“ розумів психологію й чин Богдана Хмельницького? Його, чоловіка знатного походження, на протязі всієї його діяльності, малює „Історія Русів“, як щирого патріота, видатного політичного діяча і демократа-конституціоналіста. Надзвичайно цікаві деякі висловлювання Богдана Хмельницького. На пропозицію Польщі взяти участь в війні проти Москви, відповів він, що „воювати з християнською державою, народові його і йому самому єдиновірною і єдиноплемінною, і воювати ще за чужі претензії, уважає він за найтяжчий гріх перед Богом і за велику ганьбу перед цілим світом, бо він вірить безсумнівно,

і того заперечити ніхто не може, що одна оборона природнім способом народів дозволяється супроти будького із своїх ворогів, а нападати на людство і шарпати його свавільно і з самої примхи є розбнишцтво варварство і звірство, нічим неоправдане“ (120). Продовженням цих слів можна вважати промову Б. Хмельницького послан, що привезли дари йому від Польщі, Москви та Туреччини і пропонували визнати ділчичним гетьманом „Союз і приязнь я готов держати зо всіма народами і ніколи їх не знехтую, яко дару божественного і всьому людству пристойного; . . . а од ділчичного володіння народом сим моєю фамілією, яко гетьманів, я рішучо одмовляюся і того вічно уникати буду, яко противного правам і обичаям народнім, за якими воїни керівані мають бути вибраними з-поміж себе всіма урядниками і самим гетьманом. І я, поновивши в них права тії з пожертвуванням великого числа воїнів, що од них же обрані і кров'ю своєю права ті скріпили, вельми соромлюся навіть помислити про їх порушення“. Це не були за „Історією Русів“, самі слова. Всі важливіші рішення приймав Богдан Хмельницький після нарад: так в згаданому епізоді з чужинецьким посланом, гетьман скликав сойм генеральний в Чигирині; приймали депутати, обрані за прикладом обираючихся на сойм вальний, а крім того — по три депутати від урядників кожного полку і по чотири — від козаків. Ці депутати не бажали жадної чужої протекції, а також і ділчичного гетьманства, яке пропонували ці послани. Гетьман мусів присягти, що ділчичне правління тоді ж вже так він відкинув і на нього ніколи не погодиться, яко на небезпечніший камінь, на який всяк, хто спліткнеться, розіб'ється і повстати не зможе“. (133).

Цікаво подає „Історія Русів“ передсмертні дні Хмельницького. Почуваючи наближення смерті, скликав він урядників від війська і урядів і звернувся до них з промовою. Прикликав в ній триматись завше одностайної згоди і братерської дружби, без чого ніяке царство і ніяке суспільство стояти не може; дякував за гетьманство своє, за гідність, якою його вшанували, і за довір'я, яке виявляли. „Наміри мої про загальне добро були чистосердечні й правдиві, і я всього себе посвячував отчизні, не жалуючи здоров'я свого і самого життя“. На закінчення просив обрати за його життя гетьмана і назвав трьох кандидатів: полковників Тетерю та Пушкаренка і писаря генерального Виговського. Урядники та козаки замість того обрали на гетьмана Юрія Хмельницького, проти чого довго заперечував старий гетьман, але нарешті дав згоду. Радниками до нього обрано Виговського та полк. Пушкаренка. (190-191).

Таким трактуванням діяльності Хмельницького автор „Історії Русів“ підкреслює конституційний характер держави, а самого гетьмана малює, як переконаного республіканця, який твердо стоїть на праві народа обирати

голову держави. Можливо, в цьому відбилися ідеї Великоамериканської Революції та Деклярації Незалежності 1776 року¹⁸) та „Прав людини та громадянина 1789 року¹⁹).

Другим важливим питанням в історії Хмельниччини були відношення з Московією. Автор „Історії Русів” подає, що в 1648 році вперше звернувся Хмельницький до Москви з порадою скористати з війни України з Польщею й повернути Смоленськ та Білорусь від поляків. Цар на це відповів, що сам, своїми силами, не наважиться на війну з Польщею, і пропонував з’єднатися з народом малоросійським навки з царством московським, на підставі договорів. „Гетьман Хмельницький хоч як таємно переводив з царем свої зносини, однак вони були йому згодом найгіршою пігулкою, що приправила його навіть до смерті”. (118). Ці слова дають ключ для розуміння цілої справи і ставлення автора до неї.

Наступного року цар знов прислав послів до гетьмана з пропозицією союзу на таких умовах, які буде визнано за кращі; цар готовий був визнати „Хмельницького з нащадками за державного землі тої князя”. Але Хмельницький рішуче відкинув цю пропозицію: „народ наш, казав він, готовий вмерти за свою вольність до останньої людини” (121). В 1650 році представники Москви, Польщі і Туреччини приїхали до Чигирина, як згадано вище, з дарами й пропозиціями протекції та визнанням дідичного гетьманства. Відкинувши думку про дідичність, Хмельницький уважно поставився до питання протекторату над Україною. В промові до представників козаків казав він, що не можна заспокоюватися своїми перемогами; вони викличуть заздрість та ненависть сусідів, і залишитися самітній Україні не можна, тим більш, що лежить вона відкрита звідусіль. Питався в тому — чия протекція буде кориснішою — голоси присутніх поділилися: старші погоджувалися з Хмельницьким, що найкраща протекція Москви, але молодші, за Богуном, висловлювалися різко проти Москви: „в народі московським панує найнеклучиме: рабство і невільництво у найвищій мірі, і що в них, окрім Божого та царського нічого власного немає і бути не може, і може, і людей на їх думку створено ніби то на те, щоб у світі не мали нічого, а тільки рабствували. Самі вельможі та бояри московські титулюються звичайно рабами царськими, і в просьбах своїх завсідні пишуть вони, що б’ють йому чолом, що ж до посполитого народу, то всіх їх уважається за кріпаків, що немов би не від одного народу походять, а накуплені з бранців та невільників, і тих кріпаків, або як вони їх звать, крестьян... чоловіків і жінок з дітьми, за невідомими у світі правами і привласненнями, продають на торговнях і в житлах власники і господарі їхні нарівні з худобою, а незрідка й на собак вимінюють... Словом сказати, з’єднатися з таким неклучним народом є те саме, що кинутися з вогню в полум’я”. (134).

Протестувало проти протекції московської духовенство. Воно „здебільша навернене було з уніяства і потайки жалкувало за втраченою своєю владою над народом”, пояснює своєю звичайною „езоповою мовою” автор

„Історії Русів”. Воно ніби склало байку: дарунки від Туреччини загорнено було в бавовну та шовк — тому, прийнявши турецьку протекцію народ буде одягатися в бавовну та шовк; польські — в килими — тому буде під польську протекцією мати килими; дари московського царя були загорнені в рогожу — тому „неминуче й народ, жвучи з ними (москалями) доведений буде до такої вбогости, що вбереться він у рогожі і під рогожі. І ці висновки суть вірні і перевищують усіх оракулів у світі”. Байка вплинула на депутатів простіших і козаків: обурені проти Хмельницького, називали його „запроданцем та зрадником отчизни”, кричали, що ціною тисяч забитих звільнилися вони від поляків і знов добровільно віддаються такому народові, який не подав їм жадної допомоги в найлихійшій годині їхній” „...ліпше нам бути у повсякчасних війнах за вольність, як накладати на себе нові кайдани рабства й неволі. Та й кому з сусідніх народів віддатися можна без жаху й трепету? Одні з них безнастанно гнобляться бусурманством... інші торгують власною братією своєю і, не зважаючи на одновірство та однокровство, продають одне одного без сорому і докорів сумління... І так, коли з тим народом злучитися нам, то або нас розпродадуть поодиноці, або переморять на вулицях своїх і роздоріжжях”... (135-136).

В цих словах автор „Історії Русів” малює жахливу картину московського життя, яка є прогнозом дальших взаємовідношень між Україною та Московією. В цьому оповіданні ми зустрічаємось з тим властивим „Історії Русів” засобом вживання „езопової мови”: свої думки висловлює автор від імені тих осіб, яких він сам засуджує „про людське око”. Автор, не закидаючи від себе нічого Богданові Хмельницькому з приводу союзу з Московією, не раз повторює конечність союзу України з кимсь з сусідів, висуває на перше місце „єдиновірність” Москви, хоч не раз заперечує цей аргумент, покликуючись на „многовірря” в московському царстві і церковне розходження з Україною (стор. 136, 161).

На кількаразову пропозицію Туреччини об’єднатися з нею, Гетьман заявляв, то „ганьба добровільно приймати турецьку протекцію!” (161). Кінець кінцем стався договір України з Московією року 1654 (160, 163, 166). Знов, устами „молодих” козаків промовляє автор „Історії Русів”, доводячи перевагу союзу з Туреччиною, ніж з Московією. В Туреччині військові люди в пошані, для селян нема оренд як в Польщі, а головно — свято додержують присяги: „кожен турок, що заприсягнувся своєю бородою, ніколи вже присяги своєї не преступить і слова свого не зламає. А християнські клятьби і навіть присяги бувають лише маскою, під якою криються лукавство, зрадництво, і всякого роду неправди, і важливіші їхні дії, звані полїткою і мїністерією суть один хитрий обман,”... 161).

Проте, моральною підставою договору з Московією виславляє автор єдиновірство та єдинородство народів збережені віри православної, що гарантував договір з Московією, бо „Що є важливіше в світі, як заховання батьківської своєї віри, божественної і єдиної в людстві?”

Такі слова каже автор устами Богдана Хмельницького (161).

Дуже цікаве трактування автора „Історії Русів” політичних взаємин трьох народів — московського, українського та білоруського. Після успішних дій в Білорусі, цар прийняв новий титул царя і самодержця Великої, Малої і Білої Росії, а „злучено кажучи — царя Всеросійського; попередній титул царя Московського облішено і вміщено в грамотах поміж титулів провінційних” (174).

Війни з Польщею та з татарами припинилися; прагнучи встановлення миру з татарами, гетьман відвідує хана Менглі-Гірея в його таборі, і там хан виголошує таку промову гетьманові. Злука з Москвою буде мати наслідком тільки вічну ворожнечу усіх сусідніх народів не лише до Москви, але також і до козаків; Україна рибититься пляц-дармом для всіх війн, що приведе до плундрвання народу. Сама Московія, хоч „слівце всі урядники й народ в ній неписьменні і численністю різновіств та химерних мольбищ подобляться поганству, а лютістю перевершують дикунів, хоч... як невігластво і грубіянство пригадати слід причепливість їх за самі дрібниці та вигадки, за які вони вели безглузду й довголітню чвару й війну з шведами... за що й між собою вони безуважно чубляться і тиранствують... Пригадати треба жадобу їхню до властолюбства та домагань, за якими привлаштують вони навіть самі царства... Імперії Грецьку і Римську, укравши на той кінець державний герб царств тих, себто орла двоголового, що у спадщину, буцімто, князеві їхньому Володимирові, зятеві царя грецького Константина Мономаха дістався, хоч той Володимир був на правду князь руський, київський, а не московський... Пригадаймо, нарешті, несталість правління царського і винищення самих царів, що з них кількох самі вони злочинно замучили, а одного продали полякам на заріз. А доведено вже, що де немає сталої релігії і добрих звичаїв, там і правління сталого бути не може, і русаки ваші плазуватимуть між москалями, як вівці між вовками” (182-183).

На цю промову Менглі-Гірея, яка, звичайно, відбиває погляди автора „Історії Русів”, і яка, зокрема заключними словами стоїть на високому рівні, гетьман відповідає не менш високо-моральними словами: стисло змалювавши злочинну політику Польщі та татар відносно України, закінчує він промову так: „... видно Провидіння Боже, що порядкує діла людські завше на краще, обрало злуку його з народом єдиноплеменним по добрій обопільній волі і згоді не вимушеній, які руйнувати я вважаю за гріх смертельний і з тим жити і вмерти хочу” (184).

Так подає автор „Історії Русів” переломовий, кардинальний період історії України. Звичайно, якщо ми будемо порівнювати його концепцію з сучасними пізнішими дослідниками, починаючи з М. Грушевського, В. Липинського, С. Томашівського, Б. Крупницького та інших, розбіжність буде не лише в фактах, якими оперував автор „Історії Русів”, здебільшого перекручених, а також в розумінні особи Богдана Хмельницького. Пояснюється це не лише станом історичної науки того часу, коли

писав невідомий автор, а головне бажанням його висловити свої погляди на Хмельницького та з'єднання з Москвою. Вже відзначалося вище конституційний характер всієї діяльності гетьмана: жадного кроку не робив він без наради з представниками народу — вони ж ухвалили союз з Москвою. Цьому актові надає „Історія Русів” високо-принципового значення: об'єднання з єдиновірним народом, довір'я до обіцянок царя єдинокровного народу. А поруч з цією офіційною концепцією як тло для майбутніх нещастя цього шляхетного в додержанні свого слова народа виступають пророкуючі висловлення осіб, які ніби то були опозицією цій офіційній концепції, яких ніби засуджує автор — як „молодші козаки”, як духовенство, що не звільнилося від уніятських поглядів, і нарешті — як хан татарський, що як фахівець критикує московське православ'я, студіюючи питання прав на візантійський герб і обурюється з дикунства москалів. Цілком природно за умов, сучасної авторові, не лише офіційної цензури, а навіть наставленості значної більшості інтелігенції, висловити свої „крамольні” думки про тяжкі страждання, які приніс українському народові Переяславський договір і сполука з Москвою — можна було або засудивши ці думки, або приписавши їх татарському ханові.

НАСЛІДКИ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО ДОГОВОРУ. РУІНА.

Після смерті Богдана Хмельницького автор „Історії Русів” малює страшну картину всебічного пригнічення, наруги над українським народом. З обуренням передає він наказ боярина Хитрово „ім'ям царським” обрати на гетьмана Виговського: козаки „Жахнулися од впровадженого в їхню землю такого страшного на їх думку насильства” (197). За кандидата на гетьманську булаву Брюховецького московські воеводи рапортували цареві, що він „розумний і вельми злодійкуватий” і на гетьмана надається (214). Оповідання „Історії Русів” є суцільний ланцюг знущання над гетьманами: захопивши до своїх рук здобич з Львова, Брод, Замостя, Люблина, та інших міст боярин Шереметев не хотів дати нічого гетьманові Юрію Хмельницькому, а коли той став вимагати — „випхали його з шатра боярського із крайним безчесттям п'яні урядники” (207); на скаргу гетьмана цареві про прикривле ставлення москалів до українців, про знущання їх навіть над вірою, хоч вона була взірцем для всієї Росії, ... і ледве признають народ сей за створення Боже”, цар відповів з признанням, що „святе місце не буває пусте” (ст. 208). З їдким сарказмом оповідає автор, як гетьман Брюховецький „з кавалькадою з генеральної старшини” їздив до Москви, як там його оженили з царською родичкою, а генеральну старшину — з дочками бояр. А коли вони, ця „переженена Малоросія” повернулася до дому, з ними вряжено було воевод, які почали робити кадастр всього майна на Україні (218-219). Розподіл України Правобережної і Лівобережної, боротьба гетьманів між собою, помста їх один одному, від якої гинуло населення, втручання царських воевод в життя України, весь цей жах Руїни

стисло пояснюється словами Гудовича: „Яких створились, таких і маєте”, що їх сказано було з приводу скарг на гетьманів в Петербурзі в час між гетьманами Д. Апостолом та К. Розумовським: але „творила” Москва, а страждала Україна (ст. 330).

В хаосі руїни „Історія Русів” продовжує провадити офіційний погляд: триматися союзу з єдиновірною Москвою”, уникати союзів з чужовірними-католиками, мусульманами (226-243). Автор рішуче засуджує гетьманів, які вступали в союз з Туреччиною, в першу чергу — П. Дорошенка (226, 231 і 238).

В той же час листом до Брюховецького того ж П. Дорошенка автор „Історії Русів” виголошує таке: „Такий начальник, у народі, який ти є, Іване, винен перед судом Божим і людським. Народ який довірив тобі долю свою, пролив незмірну силу крові своєї, утратив... предків... на побойовищах побитих, ведучи довголітні війни з поляками за вольність свою і свободу. Але яку він має тепер вольність і свободу? Воістину ніякої, а саму злобну химеру! Річні труди їх, все, набуте потом їхнім, забирають у них воеводи та пристави: суд же й розправа в їхніх руках. І що ж зостанеться нещасному народові? Тільки злидні, туга та стогін! Ви з старшинами своїми збагатилися в Москві самими жінками, але й то за посаг їхній народ відплачує і ти уподібнюєшся достоменно тому пастухові, який держить корову за роги, а інші її доють. Як вже не маєш ти сили й відваги, то можна спробувати її в чужовірців. А то є вельми справедливо, що коли людина потонає, то й бритви хапається; і се не є гріх і глупота, але крайність, вимушена konieczністю. Я ладен все відступити на користь народу, навіть саме життя своє, але покинути його в тяжкій неволі і думати мені нестерпно” (224-225). Так автор використав особу Дорошенка, яку він в інших місцях характеризовав найнегативнішими рисами — безнебезпеки для себе, для висловлення думок з приводу московської влади на Україні — думок, що можна б було вважати за підсумок всього московського панування за всю добу після Переяслава.

ГЕТЬМАН МАЗЕПА

Розділ, присвячений діяльності гетьмана Івана Мазепи належить до найбільш „засекречених” в „Історії Русів” і тому найтяжче розуміти в цілому творі. Це природньо автор „Історії Русів”, що весь час виступав проти московської тиранії, примушений був рахуватися з офіційним трактуванням „зради” Мазепи. І дійсно, здавалося, не шкодував він чорних фарб, щоб малювати постать гетьмана, який останній зробив спробу перетворити слова на чин і здобути волю Україні, розірвавши з Москвою, союз з якою давно вже перетворився в найгіршу форму залежності. Для розуміння цього треба урахувати деякі специфічні обставини. Не можна забувати, що в XVIII та навіть і XIX стол. загальна опінія про Мазепу була твердо встановлена, і поділяли її історики, і широкі кола суспільства. Не торкаючись висловлень російських письменників, можна нагадати капітальну працю

М. І Костомарова „Мазепа и мазепинцы” 1882-1884 років, негативне ставлення до Мазепи народницької школи і навіть самого М. Грушевського, який в 1912 році, в статті „Мазепинство” і „Богданівство” писав так: „... не дуже заслужено Мазепа попав в ролі князя представника українського іредентизму”... Мазепа, за словами М. Грушевського, не встиг себе показати з цього боку; залишалося таємницею, що він мав в душі, „На зверх — він плив за течією московського централізму, на буксірі московської політики, і його різкий розрив з нею з цього боку нагадує скорше фортель Брюховецького”... Мазепа, „за своє гетьманство заробив тільки крайню непопулярність, просто таку ненависть народню, як „московська душа”, запроданець і підніжок московський. Обставини і натиск старшини, найближшого оточення, що вважало непростимим гріхом упустити сей момент, не використавши його для визволення України — змусили його в останній хвилині перекинутися з царського служки в оборонця української свободи од того московського „тиранського іга”. Але і сей пізній і вимушений обставинами перелом хто зна, чи врятував би репутацію Мазепи у української суспільності: занадто він уже встиг себе скомпромітувати в її очах своєю політичною безхарактерністю, своєю податливістю на всі забаганки московської політики” (ст. 70).

З наведених прикладів видно, що навіть М. Грушевський в 1912 році не міг змінити погляд на Мазепу, як діяча ворожого ідеї української державности, прислужника Москви, не зважаючи на те, що п’ятнадцять років тому вийшла праця Ф. Уманця, яка відводила Мазепі належне місце, в якому відмовляв йому М. Грушевський.

Була інша причина, яка робила зрозумілою негативні висловлювання автора „Історії Русів” про Мазепу. Це було ставлення до нього тієї козацької старшини, з кіл якої вийшла „Історія Русів”. Серед нащадків старшини, яка постраждала за Мазепу, як Кочубей, Іскра, було дуже велике число нащадків стародубівського полковника М. Миклашевського, загинувшого під Несвіжем, як вважали вони, в наслідок інтриги Мазепи (270). З Миклашевськими були споріднені Шираї, Судієнки, Ханенки, Вас. Полетника, історик М. Маркевич, Гр. Галаган, графиня Завадовські, гр. Кушелеви-Безбородки та інші. Всі вони ставилися вороже, з ненавістю до Мазепи, і якраз з ними була пов’язана поява „Історії Русів” (22)

Всі ці обставини пояснюють те вороже ставлення до Мазепи, яке визначає „Історію Русів”. Автор її відбиває погляди свого оточення, напівні погляди, які були властиві тодішній історичній науці та широким колам громадянства не лише російського, але й українського.

Тим більше уваги вимагає інший погляд на Мазепу, який раз у раз висловлюється в тій самій „Історії Русів”, і який заперечує перший — офіційний. В оповіданні про катастрофу Самойловича, відповідальність за яку покладає автор на Мазепу, він так характеризує його: „вчений, зайда, ... знайшов у Москві таке широке знайомство... що й самі царевичі добре його знали і за вченість та бувальість вельми поважали” (247). Після всіх тих зневаг та образ, з якими воеводи ставились до гетьманів та

до старшини, це вже одне свідчить про неаби яку особистість Мазепи. „Мазепа щоразу відзначався в них (походах) хоробрістю, заповзятістю і всією військовою вм'ілістю” пише він далі (ст.248). Похід на Крим підготовлений „за планами й порадами Мазепи, яко досконалого знавця військової справи, а паче супроти військ азійських і тому відбувся він щасливо” (250). Далі автор кидає між іншим про „глибоку мудрість Мазепи” (271).

Портрет Мазепи, як людини, доповнюють такі слова: „Мазепа, як всім відомо, бувши християнином глибоко побожним, побудував своїм коштом багато монастирів і церков” (290). Звичайно, людина зо всіма такими прикметами могла не бути ні українським патріотом, ні державником, що прагнув незалежності України. Тому цікавіші інші висловлювання автора „Історії Русів”. Так перший епізод, який малює Мазепу, як українського патріота подано так: одного разу, в Москві, підчас бенкету у Меншикова, цар Петро ударив Мазепу по щіці „за те, що суперечив у розмовах”,... „хоч скоро після того й замирився з ним, але Мазепа, затаївши назовні злобу, закарбував її в серці своїм. А дехто з присутніх при тому бояр, також злобних і недоброзичливих до государя, за зміни державні, а більше за своїх родичів, що загинли у бунтах, прийняли нагоду тую за божеський дар помсти і скріпили Мазепу в його відважному намірі обіцянками своїми про їх допомогу. Пан Вольтер, оповідаючи про той випадок у своїй Шведській історії, говорить так: „Государ, мавши Мазепу за своїм столом, запропонував йому завести у себе в Малоросії регулярне військо і всі податки народні та митні, які заведено у Великоросії. І коли на тее відповів Мазепа що в такому військовому й пограничному народі, яким є малоросійський, того раптом зробити не можна, а хіба спроквола і час од часу, то государ, розгнівавшись за тее на Мазепу, вилаяв його, вхопив за вуса і похвалявся позбавити його гетьманства”. Обі ті повісті, склавши до купи, все виводять те саме, що Мазепа мав шкідливий задум, спонуканий власною його злобою і помстою, а ніяк не національними інтересами, які, натурально, мали б у такому випадку подвигнути війська і народ до його удержання, але замість того, народ всіляко винищував шведів’ яко своїх ворогів” (269-270). Як бачимо — питання було порушено важливе: в редакції оповідання Вольтера мова йшла про заведення регулярних полків (можливо — заміну ними козачих), що пізніш, за Катерини II стало приводом для великих нещастя України. Друге важливе питання, введення податків за прикладом Росії. Мазепа відхилив обидва проекти. Автор „Історії Русів” розуміючи добре, який важливий матеріал на користь Мазепи подав він, несподівано робить „езопове” пояснення: „шкідливий задум”, „власна злоба”, протирічили національним інтересам які вимагали прийняття всіх проектів Петра! В цьому оповіданні в редакції самої „Історії Русів” є цікавий пятак на підтримку, обіцяну Мазепі російськими вельможами в задумі проти царя: мова йде, звичайно про те угруповання, осередком якого був царевич Олексій і яке мало зв'язки з Мазепою.

Далі згадує „Історія Русів” пісню Мазепи „Чайка”, що

означає страдницьку і гноблену Малоросію (271). Але вищим виявом патріотичних почувань Мазепи є промова його, яку приписує йому автор „Історії Русів”. Виголошено її було Мазепою перед переходом його до шведів, перед старшиною та військом. „Ми стоїмо, тепер, братіє, між двома проваляями, готовими нас пожертви коли не виберемо шляху для себе надійного...” Він яскраво накреслив жах, який загрожує Україні, хто б з двох монархів (Петро I та Карло XII) ні переміг. В разі перемоги Карла XII — Україну було б предано знов до Польщі, „і вже тут нема й не буде місця договорам про наші права та привілеї, та й попередні на тее договори і трактати самі собою скасуються”... „А як допустити царя російського вийти переможцем, то вже лиха година прийде до нас од самого царя того;” Хоч походить він від обраного нароом царя, „але прибравши собі владу необмежену, карає народ той, свавільно, і не тільки свобода та добро народне, але й саме життя його підбиті єдиній волі та забаганці царській. Бачили ви і наслідки деспотизму того, яким він винищив численні родини найбільш варварськими карами за провини, стягнені наклепом та вимушені тиранськими тортурами, що їх ніякий народ стерпіти й перетерпіти не годен”. Згадуючи образ, нанесену йому Петром, Мазепа каже: „Вам відомо, що за відмову мою в задумах його, убивчих для нашої отчизни, вибито мене по щоках, як безчесну блудницю. І хто ж тут не признає, що тиран, який образив так ганебно особу, що репрезентувала націю, вважає, звичайно, членів її за худобу нетямущу, і свій послід?” Коли приїхав депутат народний Войнаровський „зі скаргою на зухвальства та звірства, чинені безустанно народові од військ московських, і з проханням потвердити довірні статті, при віддані Хмельницького уложені, ...він прийняв полчишками й тюрмою і вислати хотів був на шибеницю, від якої врятувався той лише втечею. „Залишається — вибрати менше зло, щоб нащадки наші „кинуті в рабство нашою неключимістю, наріканнями своїми та прокляттями нас не обтяжили”. Він сам, на свою відповідальність, вів переговори з королями шведським та польським і добився від них визнання неутралітету України в цій війні: вона не має брати участі на боці Швеції, ні Польщі, ні Великоросії, але військо українське повинно стояти на кордонах і відбивати того, хто захоче вторгнутися. Про це треба повідомити царя, „а бояри його, які ще не заражені німечиною і пам'ятають пролиту безневинно кров своїх родичів, про все тее повідомлені і зі мною згодні”. Україна повинна лише постачати харчі й фураж за плату. Поручителями будуть Франція і Німеччина; „ми тепер повинні уважати шведів за своїх приятелів, союзників, добродіїв, і немовби од Бога посланих, щоб увільнити нас од рабства та зневаги і поновити на найвищому ступні свободи та самостійності. Відомо ж бо, що колись були ми те, що тепер московці: уряд, першість і сама назва Русь од нас до них перейшли”. Згадавши часи Хмельницького та договори з Швецією, закінчив Мазепа такими словами: „Що ж то за народ, який за свою користь не дбає і очевидній небезпеці не запобігає? Такий народ неключимістю своєю

подобиться, воїстину, нетямущим тваринам, од всіх народів зневажаним" (272-275).

Така ця промова, в якій автор „Історії Русів” проголошує устами Мазепи надхненний протест проти чужоземної тиранії, проти використання України в чужих інтересах. Ця промова, просякнута почуттям гідності українського народу, є „блискучий твір української державницької думки кінця XVIII століття.

Проте — яке мізерне враження робить; дискусія старшини з приводу цієї помови: всі погоджувалися, що „потрібна зміна їхнього стану і нестерпна зневага у землі своїй од народу, нічим од них не кращого, але нахабного і готового на всі кривди, грабунки та дошкульні нагаї”, але відстати від царства християнського і пристати до лютеранського, монарх якого „поганить середі і п'ятниці м'ясоїдженням” здолася страшним. Закінчили диспутанти тим, що покинули гетьмана з 2 компанійськими полками, а самі поспішили до великоросійського війська, щоб повідомити царя, що не мали нічого спільного з Мазепою(276). Ясно, що не дозріли вони до ідей Мазепи. „

Наслідки з'явилися негайно. З виключною, неповторною силою малює „Історія Русів” те „завтра”, що прийшло для України: ті нелюдські тортури, що їх зазнав Батурич та Лебедін. „Звичайна кара була для них(в Батурині) живцем чвертувати, колесувати й на палю вбивати, а далі вигадано нові роди тортур, що саму уяву жахали”. Усе місто було спалено... Потерпіло в одному Лебедині 930 душ від тортур. „І якщо в народі прославляється той великодушністю, хто зневажає страхіття і небезпеку то вже немає для тих титулів, хто був зрядям і учасником лебединських тиранств та звірячих лютостей, що жахають саму уяву людську”(286-287).

Після всіх цих жахливих картин віроломства, зневаги, коли „звіряча лютість жахають саму людську уяву”(286) автор повертається до Мазепи. В Бендерах, розбитий нещастям, він мав сили, щоб потішати Карла XII, що „поважав його за незвичайний розум і здорові міркування про великодушність у нещастях” (гадаю — під великодушністю треба розуміти „велич душі”)... Перед самою смертю Мазепа „звелів подати собі шкатулу з паперами і їх при собі спалив, сказавши прививним' „Нехай один я буду нещаслив, а не многі, такі патріоти, про яких вороги мої може й не думали, або й думати не сміли; але доля люта все зруйувала на незнаний кінець!” (стор. 292).

Так поруч з шабльоновою характеристикою Мазепи автор „Історії Русів” дає цілком іншу, нову не лише для початку XIX ст., але й для кінця його, і в цій характеристиці об'єктивний історик несподівано перемагає історика, якому сучасна опінія, а може й родинні традиції, підказували зовсім інший образ. Оце є „новий” Мазепа, людина виключного розуму, здібностей, хоробрий, що не боїться ні відкритого ворога в час битви, ні найстрашнішого ворога України, царя Петра. Він побожний християнин, відданий інтересам України, для якої задумує поновити велич часів княжої доби; він складає договори з королями й в час жорстокої вій-

ни творить для України стан нейтралітету. Він ворог чужоземної тиранії й хоче договорами забезпечити незалежність України. Але він не подібний до Богдана Хмельницького: той кожен крок свій погоджував з соймом і перекладав на нього відповідальність. Один, не втаємничуючи нікого, на власну відповідальність Мазепа намагався вивести Україну на вірний шлях серед двох провалів. Йому не пощастило: „доля люта все зруйнувала на незнаний кінець;” — і всю відповідальність він бере на себе, ретельно знищує імена спільників перед смертю. Так автор „Історії Русів”, що був неприхильний до Мазепи, як людини — творить маєстатичний образ українського патріота й блискучого політичного діяча, гетьмана, що прагнув незалежності України.

УКРАЇНА ПІСЛЯ ПОЛТАВСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

Полтавська катастрофа не припинила страждань українського народу, навпаки, вони набули систематичного характеру. „Капальські” роботи, де гинули козакі тисячами, гноблення, здириства, які переживала Україна за гетьмана Івана Скоропадського, що був безсилий припинити їх і нарешті призначення Малоросійської Колегії дали підстави старшині, з полк. Павлом Полуботком на чолі звернутися до Сенату з проханням повернути права і привілеї за договорами. Відповіддю було заарештування старшини та страшні тортури над нею. Ця трагедія дає привід авторіві „Історії Русів” приписати Полуботкові велику промову, звернену до царя Петра: в ній він, між іншим, казав: „провина наша є лише повинність наша і повинність свята, у всіх народів тако шанована ніяк не законопреступна і до осуду не належна. Ми просили і просимо іменем народу свого про милість до отчизни нашої, неправедно гнаної і без жалю плюндрованої, просимо поновити права наші і привілеї, урочистими договорами затверджені”. Він нагадує добровільне приєднання до Москви українського народу, його допомогу Москві, з „окрема в війні зі шведами, за що дістає він зневагу і лютість, і замість подяки та нагороди вкинуті в найтяжче рабство і змушені платити данину ганебну і незносну, рити лінії та канали”... Всі ті злидні й скорботи наші довершили нарешті нинішнє правління наше. Урядники московські, що панують над нами і не знають прав та звичаїв наших і сливе неписьменні, відають тільки те, що їм вільно робити нам усе... Я знаю, закінчив він промову, на нас чекають кайдани і понури в'язниці, де виморять нас голодом і утисками за звичаєм московським, але поки ще живу, кажу тобі правду, о осударю, що прийдеться складати тобі неодмінно звіт перед Царем усіх царів, Всемогутнім Богом, за погибель нашу і всього народу”. Государ вислухавши терпляче промову Полуботкову, не зробив... полегші, але потягли їх зараз до нової Петропавловської фортеці”(308-309). Завершенням повної драматизму історії Полуботка, що загинув у в'язниці, наводяться слова, ніби то сказані перед смертю Петрові: „Вірю несумнівно, що за невинне страждання моє і моїх близьких будемо судитися од спільного і нелицемірного Судді нашого, Всемогутнього Бога і скоро перед нього оба станемо

і Петра з Павлом тамо розсудиться"... справді государ незабаром після того... помер"(311).

Так подала „Історія Русів” справу Полуботка, який був правдивим героєм в очах старшини. В XVIII-XIX ст. портрети його з цитатами з „Історії Русів” прикрашали будинки старшини й збуджувал прагнення волі.

Поволі зникали звичні форми українського традиційного життя. Скасовано остаточно гетьманство, полки. Не залишилося нічого, ні установ державних — того, що, всупереч історичній правді автор „Історії Русів” намагався вивести з XV століття. Регулярні полки замінюють козацькі — проти чого протестував колись Мазепа. В різних кутках України спалахують повстання козаків проти реформ. Автор „Історії Русів” обмежується єдиним прикладом: повстання козаків, повернутих на пікінерів в Новоросійській губернії і дає криваву картину приборкання повстанців, які — як колись Полуботок — прагнули поновлення її прав (340-342). Цей кривавий приклад свідчить як стежив автор за подіями в Україні. Між іншим, згадка про повстання пікінерів свідчить, що „Історія Русів” не могла бути написана в 1769 році, як кажуть заключні слова: „на початку 1769 року... почалася правдива з турками війна, яка чим скінчиться, Бог відає”(346). Повстання пікінерів розпочалося на початку 1769 року, а приборкано було 1770 і жакливі епізоди цього приборкання датуються 1770 роком (23)..

СТАВЛЕННЯ „ІСТОРИЇ РУСІВ” ДО МОСКОВСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я

Серед питань, які цікавили й захоплювали автора „Історії Русів” одним з головних є питання про московське православ'я, про православ'я того єдинокровного народу, яке було головним рушієм подій XVII ст., задля якого Богдан Хмельницький та старшина вирішили піти на союз з Москвою.

На протязі цілої історії України відзначає автор „Історії Русів” глибоку, щирю побожність українського народу. Він наводить два приклади, коли українці припиняли наступ на поляків, коли ті „просили пощади іменем Найсвятішої Ілани Марії. Пошаду їм задля такого великого імени зараз таки було даровано”(ст. 114, 117). Поняття віри нерозривне з поняттям батьківщини, і за віру українці завжди були готові принести в жертву своє життя. Таких висловів можна найти багато. З „окрема глибоке почуття віри у Богдана Хмельницького. Віра керує всіма його діями: „Що є найважливіше в світі, як заховання батьківської своєї віри, божественної і єдиної в людстві?”(161); жертва за „отчизну” нерозривно зв'язана з вірою” мученики, закатовані за отчизну їхню, за вольність і за віру батьків їхніх”(89) — от ті святощі, за які вмирає українець.

Вся визвольна війна, в уяві автора „Історії Русів” була свого роду хрестовим походом за волю батьківщини та віру православному. Сам Хмельницький був лише знаряддям в руках Промисла. „Правосуддя Боже, що наглядяє за ділами людськими перестало терпіти такі лютості й нелюдяність (поляків Н. П.-В.) і подвигнуло народ до оборони власного життя свого, а мене обрало за вутле

знаряддя волі його”(110). За „свободу і вольність народню поновило правосуддя Боже, подвигнувши народ до неймовірної хоробрости й мужности” (стор. 184). Навіть договори з іншими народами, які забезпечують їм мир, вважає Хмельницький за „дар Божественний, всьому людству пристойний”(132). Союз з Москвою для Хмельницького набуває містичного значення: „видно Провідіння Боже, що порядкує діла людські завше на краще обрало злуку з народом єдиновірним і єдиноплеменним по добрій і обопільній волі і згоді, каже він(184).

Всупереч тій мітці сувора дійсність показала, як мало спільного мали обидва наоди, що дійшли до злуки. За автором „Історії Русів” козаки, ще в 1650 році, коли вперше виникла думка про союз з Москвою, як єдиновірною державою, висловлювали сумнів в це „єдиновіря”: „вір у них стільки, скільки слобід і в них хат, а незрідка і в одній хаті кількоро їх зміщується і одна родина через різновірство не може разом ні пити, ані їсти з одної посудини, а вся віра полягає у них в розважання над образами та хрестами і котрий з них ліпший той є достойніший до почитання і сильніший до помочі людської; для Бога ж, Творця всіх і Господа, невідомо, що у них зостається”(136). Практичний приклад московського благочестія дав року 1659 боярин Ромодановський, який вступив до Конотопу: його зустріли церковні процесії, і він „помолившись і перехрестившись перед ними по-християнськи, пограбував опісля місто і мешканців його по-татарськи... Се означало помсту за князя Трубецького та його війська, розбиті біля міста Конотопу”. На благання і докази мешканців, що вони участі в боях не брали він відповів: „винуватця Бог знайде”(23).

Блюзнірством над вірою є епізод з протопопом стародубовським, Лисовським, якого Петро призначив сотником новгородсіверським: і той... неділями правив у церкві в епитрахилі, а в інші дні був присутний у сотенному управлінні при шаблі... і, судячи сутяжців, заразом їх і благословляв. А при тому явищі препрославлений є найліпше рятівник невинності, боярин Шереметев”(280).

Цікаве ставлення українців до старообрядників: названо їх розкольникми тому, що численні секти їхні, або всякі „толки” не підходять ні до якої секти християнської чи дійсної, а суть вони маячення мужицьке взятє з найгрубішого поганства і примножене безумним суевірством. Воно полягає у виборі ручних перстів, котрими б хреститися сильніше, і розборі образів угодничих та хрестів Христових, і котрий образ од інших старіший, багатіший та потворніший, той у них і достойніший до почитання хрест, що має більше кінців, є кращий од тих, що з чотирма кінцями(24), і їх дехто вважає за печать Антихрестову... Про суть же самої релігії та закон християнський і поняття не мають, а ладні сперечатися за все з найбільшими богословами до шаленства”...(300).

Дуже цікава, перекручена хронологічно вістка про ерономаха Суханова автор „Історії Русів” відносить його до 1730 року Він зробив донос на маларосійське духовенство Синодові, що воно „зовсім занечистило віру давню руську і заразилося проклятою латинщиною римсь-

кою, і що воно без гризоти сумління хрестить немовлята, не занурюючи, а обливаючи їх водою, і не облплюючи при тому, всім клиром, сатани та всіх діл его, а в церквах, мовляв, малоросійських під час Великого Посту відправляють п'ять разів у лятниці Страсті Христові, при чому дзвонять у всі дзвони і читають Євангелію співаючи по нотах римських або італійських, з приступкою од співаків старших... і що, нарешті, всі архиєреї і архимандрити малоросійські, та й сам митрополит тамошній, мають на митрах своїх хрести, подібні до тих, які є на коронах царів руських, і за них беруться без страху і трепету"... Синод вимагав пояснень від митрополита київського, Варлаама Ванатовича, і той відповів йому так: „що до обрядів та правил Церкви малоросійської і її духовенства то суть вони незмінні і непорушні ще від часів запровадження сюди релігії християнської грецького сповідання, спершу через апостола Андрія, опісля через княгиню Ольгу та князя Володимира Київського, і вони в усьому згідні й донині з усіма єраршествами та народами грецького сповідання, окрім послідовників Суханова, які самі не відають, що творять". Наслідком цього вияснення було визнання Варлаама Ванатовича єретиком та заколотником, позбавлення сану й заслання доживотне. (316-317).

З розкинутих раз у раз епізодів, де стикалися два віровизнання, видно, яка глибока була різниця в розумінні релігії у двох „єдиновірних" народів. Юрієви Хмельницькому приписує автор „Історії Русів" такі слова: „поводження і розмови (московських урядників) дихають самим лише презирством та знущанням над тутешнім народом... Саму навіть релігію, або віру обряду тутешнього, що була колись взірцем і коліскою для всієї Росії, таврують вони яко обливанщицу, що не має хрестів на шнях і складаних образів у возах, і ... ледви визнають народ сей за створіння Боже" (208).

Так крок за кроком зростало відчуження і порожнеча в тій галузі, яка була разом з волею, найдорожчою для українського народу — в галузі віри, для врятування якої він поніс нечисленні жертви, історичні традиції так вперто порушував московський уряд.

ПІДСУМКИ

В завданні наше не входить перевірка фактів, поданих „Історією Русів", розгляд самих джерел, хоч останнє зняло б чимало обвинувачень в свідомому перекручуванні подій (напр. праці И. Х. Енгеля 25), Ж. Б. Шерера 26), Вольтера 27), яких автор „Історії Русів" добре знав і використував. Не входило до цього завдання дати повну, вичерплюючу характеристику поглядів, які відбила „Історія Русів". Воно обмежувалося бажанням простежити, як автор „Історії Русів", книги, що біля 130 років була „Біблією" українського народу, криницею ідей незалежності і патріотизму, і неависти до всякої тиранії та деспотизму, зокрема чужоземного, уявляв собі що тиранію, як реагував він на ті факти, як перетворював він їх в горнілі його творчості? Побіжно простеживши всю „Історію Русів", від перших блискучих картин життя українського народу, сильного своєю культурою, свідомого своїх прав, що вміє берегти свою свободу й не-

залежність, автор „Історії Русів" малює страшні, трагічні картини того, як цей народ, за те, що любить свою свободу, переживає неймовірні тортури, як він, напруживши всі свої сили, звільнившись від Польщі шукає підтримки в „єдиновірній" Москві. Можна сміливо твердити — українська література не мала і не має іншої такої сильної і страшної книги, як „Історія Русів", книги, де в єдине зібрано такий колосальний матеріал обвинувачення проти тиранії, де змінюють одна одну такі жахливі картини зневаги, жорстокости, цинічного нехтування правом державним, договорами, власними обіцянками, правом чоловіка й громадянина. В цьому полягала та сила „Історії Русів", яка пронесла її через всі небезпеки, зробила її дорогоцінним скарбом українського народу, і, нема сумніву, — залишить її „вічною книгою" українського народу, Деклярацією прав Української Нації 28).

„Побачить при тому і визнає розумний, що всяке сотворіння має право боронити буття своє, власність і свободу і що до того сама природа, або Творець, дав йому достатне знаряддя, або спосіб", каже автор „Історії Русів" в передмові своїй(4).

На закінчення, як підсумок всього, що показано було в цій книзі скорботного шляху українського народу, в якому „народ сей мало що не завжди перебував у вогні і плавав у крові"(3), подаємо слова того ж автора: „Зостається тепер розмислити і посудити, що коли за словами самого Спасителя, в Євангелії списаними, які суть незмінні і не проминальні, — коли „всяка кров, проливана на землі доправиться з роду сього, то яке доправлення належить за кров народу руського, пролиту від крові гетьмана Наливайка до сьогодні, і пролиту великими потоками за те єдино, що прагнув він волі, або ліпшого життя у власній землі своїй і мав про те задуми, всьому людству властиві?(286-287)

ПРИМІТКИ

- 1.) **Історія Русів.** Редакція і вступна стаття Олександра Оглоблина. Переклад Вяч. Давиденка. Окладника Якова Гніздовського. Видавництво „Вісник" - ООЧСУ. Нью Йорк. 1956.
- 2.) **Історія Русовъ или Малой Россіи.** Сочиненіє Георгія Кониського, Архієпископа Бѣлорускаго. Москва. Въ Университетской Типографіи. 1846.
- 3.) **Д. Дорошенко.** „Історія Русовъ", як пам'ятка української політичної думки другої половини XVIII ст. „Хліборобська Україна" кв. III, збірник V і VI, Відень 19п1, ст. 183 - 198.
- 4.) **Д. Дорошенко.** Над вирішенням одної історичної загадки. „Українська дійсність", Прага, 1943, ч. 14.
- 5.) **Г. Карпов.** Критическій обзоръ разработкн главныхъ русскихъ источниковъ до исторіи Малороссіи относящихся. Москва. 1870, ст. 51.
- 6.) **Б. Крупницький.** „Історія України й українських козаків" И. Х. Енгеля та „Історія Русів". „Україна", Париж, ч. 3, 1950, ст. 162. О. Оглоблин. Передмова до „Історії Русів", Нью Йорк, 1956, ст. V, XXIII.
- 7.) **І. Борщак.** „Історія Русів". Україна, Париж, 1949, ч. 1, ст. 51, 52.

- 8.) **О. Оглоблин.** Передмова до „Історії Русів”, ст.V.
- 9.) „Історія українського народу”(Нариси з політичної історії). Покликуюся за В. В. Дорошенком: „Українство в Росії в найновіші часи” Відень, 1916.
- 10.) **О. Наріжний.** Огляд „Історії Русів”(Твору прихильного московській великодержавності в Україні). Новий Шлях, Вінніпег, 1956, числа 73-77. Теж саме: Українські Вісті, Новий Ульм, 1956, ч. 80-81.
- 11.) **М. Грушевський.** „Три Академії”. Київський 364р.
- 12.) **І.Холмський.** Історія України, Мюнхен, 1949, ст.163-164; 167-168; 270-74.
- 13.) **О. Оглоблин.** До питання про джерела „Історії Русов” у справах церковних. Віра і Знання, Нью Йорк, 1954, I ст.51-52.
- 14.) **В. Липинський.** Історичні студії та монографії, т. III, Україна на переломі. Київ-Відень 1920, ст.220-54.
- 15.) **Б. Крупницький.** „Історія України й українських козаків” И. Х. Енгеля та „Історія Русів”, Україна, Париж, 1953, ч. 3, ст. 165.
- 16.) **О. Оглоблин.** Передмова, ст. XXIII.
- 17.) **Сенотович-Бережний.** Походження Богдана Хмельницького. Віра й культура, Вінніпег, 1955, ч. 6, ст. 22.
- 18.) **О. Оглоблин.** Американська революція та український національно-визвольний рух кінця XVIII ст. Вісник ООЧСУ, Нью Йорк, 1955, ч. 7-8, ст. 11-16.
- 19.) **О. Оглоблин.** Етичні й політичні засади „Історії Русів” Вісник ООЧСУ, Нью Йорк, 1954, ч. 2, ст. 17.
- 20.) **М. Грушевський.** На українські теми. „Мазепинство” і „Богданівство”. Літературно-Науковий Вісник, 1912, січень, ст. 94-95.
- 21.) **О. Оглоблин.** Передмова, ст. XIII, XXI.
- 22.) **О. Оглоблин** висловив припущення, що ті блискучі промови: Мазепи і Полуботка були створені не автором „Історії Русів”, а раніш і вміщені в „Історію Русів”. Американська революція та український національно-визвольний рух кінця XVIII ст. Вісник ООЧСУ, 1955, ч. 7, ст. 14.
- 23.) **Н. Полонська-Василенко.** До історії повстання на Запоріжжі 1768 р. Науковий Збірник УВАН у ЗДА, Нью Йорк, 1952, I, ст. 102.
N. Vasulenko-Polonska, The Settlement of the Southern Ukrainian, the Annales of the Ukrainian Academy, 1955. IV-V.
- 24.) Себто чотирьохкінецьний-хрест український.
- 25.) **J. Ch. Engels,** Geschichte der ukraine, 1796, Halle.
- 27.) **J. B. Scherer,** Annales de la Petite Russie, I-II,
- 26.) **J. B. Scherer.** Annales de la Petite Russie I-II, Paris, 1788.
- 27.) Шведська Історія, див. „Історія Русів”, ст. 269.
- 28.) **О. Оглоблин.** Передмова.

А. Орликовський

РОСІЯ В ПОХОДІ НА СЕРЕДЗЕМНЕ МОРЕ ТА ЛЕВАНТ

Ідея Росії — стати не лише чорноморською, але й середземноморською державою не нова. В міру розростання мілітарного потенціалу та територіального збільшення ССРСР, похід до завершення й цього старого ідеалу Росії поступово здійснюється хоча і — з дуже великими труднощами та непередбаченим кінцем.

Замкненість Чорного моря Босфором та Дарданелями нині зовсім не вдовольняє ССРСР у його морській позиції на півдні Європи.

Вже за цариці Катерини, в першій половині XVIII ст. було в пляні Росії придбати острів Майорку, як базу для царської середземноморської флотії. Двадцять п'ять літ пізніше Росія в складі антинаполеонівської коаліції знову вислала свою морську флотію на Середземне море аби заблокувати франко-египетську експедицію. Ідеєю Росії тоді було утвердити на стало своє володіння на грецьких, йонських островах, а острів Корфу, Занте та Кефалонію перетворити у своєрідні „Мальти”, „Кіпри”, „Балеари”. Мрія таки сповнилася. Росія стояла сильно на Середземному морі, зміцнилася ще боєвими морськими одиницями із Петрограду.

Щойно кримська війна між 1853-1855 рр. остаточно положила кінець експансії Росії на Середземне море та опанування Балканів.

Нині, в сторіччя посиленого змагу Росії за оволодіння Середземноморським простором, Москва підняла велику пропагандивну акцію серед населення, видаючи різні історичного змісту книжки, альбоми, образи, фільми а навіть ордени, як адмірала Ушакова, який 1799 р. добув острів Корфу. Іменами царських адміралів, які діяли на середземному морі, нині охрещується советські панцирники та другі боєві одиниці. Військова преса точно відзначає дні слави російської армії на Середземному морі та взагалі підносить до висот морські традиції великої Росії.

Нинішній похід ССРСР на Середземно-морські береги є здійсненням старої ідеї Росії тільки новими методами, в новій політичній ситуації, серед нового укладу сил та господарських проблем, на півдні Європи. Вже від 1945 р. ССРСР намагається так укласти відносини на Балканах, щоб якнайбільше захопити території, які межують з берегами Середземного моря. В першу чергу малося на увазі Югославію, із портами в Рієці, Пулі(воєнний), Силіті, Дубровніку, Задарі, Шибеніку, Которі(воєнний), до яких 2-3 роки тому мав докомплетуватися ще Трієстр, який історично був більше зв'язаний з Італією, а етнічно в давнині був словінським

ЧИТАЙТЕ, ПОШИРЮЙТЕ ТА ПРИЄДНУЙТЕ
НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ „ВІСНИКА“

та цього століття зіталізований. Підтримка Росією домагань Югославії відносно Трієсту, було прямо відкупним для утвердження советських позицій в Югославії, щось подібно як СССР зробив з Литвою 1939 р., коли, даруючи із зайнятих просторів Польської держави цій малій державі клаптик зпольщеної Віленщини із старою литовською столицею Вильном, забезпечив собі володіння над цілою Литвою.

Та сприт советського вихованка Тіто довів до того, що Тіто дістав майже всю трієстівську округу із маленькою навіть частиною самого міста, залишаючи решту Трієсту із біля 280, 000 Італійців в такому територіяльному положенні, що при найменшій заверюсі в тому обширі Середземномор'я Трієст, чи по словінськи Трст, автоматично опиниться в руках Югославії, пов'язуючись зараз лише одною приморською дорогою гейби шийкою з рештою Італії.

Розвід з Югославією, після короткого співжиття від 1945 р., був ударом по інтересах СССР — в його намаганні остаточно закріпити свої морські володіння над великою частиною середземноморського простору. Інспіруючи і всебічно підтримуючи боротьбу ген. Маркоса на Балканах в рр. 1942-48, який мав об'єднати Македонію і перетворити її на советського сателіта, Росія боролась за опанування балканського півострова.

Нині Росія має доступ до Середземного моря через Альбанію, з якою її еднають летунські лінії із Болгарії та Румунії, через територію Югославії. Одначе таке морське становище СССР в Середземномор'ї його не вдовольняє, він хоче за всяку ціну найти якийсь шлях — коридор, який лучив би безпосередньо СССР з Адріатиком, де велика морська база, другий Севастопіль із найбільшим альбанським портом Влорією (Валополь) в Альбанії, де маємо зараз постій коло 20-ти воєнних підводних човнів та пристані для других морських одиниць, які охороняють численні летунські бази на альбанському континенті.

Альбанія це найбідніша під господарським оглядом країна Європи, бо за час своєї самостійності від 1912 р. не постаралася вибудувати хоча б одної власної залізниці, добрих портових устаткувань і майже не мала власної морської флоту. Це скотарсько-хліборобський край, якого 36% простору творять ліси. Промисловість в перших початках розвою. Маленькі копальни нафти, міді, хрому, заліза, вугілля працюють зараз для місцевих військових цілей, що є під контролею СССР, а альбанське цукроварне виробництво, млинарство чи другі фабрики харчових продуктів, мають лише місцеве значення з метою перетворити Альбанію в самовистарчальну країну на час війни.

Альбанія, з 1, 100,000 населення, як радянський сателіт, перейшла на утримання СССР, яка, використовуючи це господарське положення Альбанії, коштом її задоволення використовує альбанську землю як воєнно-морську базу, перетворюючи цілу Альбанію в своєрідний Крим з портами, летунськими базами та під'їздовими шляхами. В Альбанії прокладено залізницю, яка лучить столицю Тірано із головним портом в Дуррезі, низку асфальтових доріг по цілій країні, а в підгірських схилах стратегічні схоронища. В країні розбудовано дещо нафтовий та рудо-перерібний промисел, який попри малого застосування для потреб країни служить в першу чергу військовим цілям. Та помімо всього Альбанія не може сповняти того належного воєнного випадового характеру, бо бракує їй морських доків для нафтовиї воєнних суден, чи будови їх, колиб пряме сполучення з Одесою, Миколаєвом чи Севастополем було перерване.

Порти із морськими майстернями має саме Югославія в Пулі (колишня італ. Поля) Рієці і Задарі. Тому так несподівано наступила іновіція зносин СССР з Югославією, особливо візити Тіто на Крим в околиці Ялти, де в оточенні обох сторін було менше цивілістів у фраках, а більше військовиків, з вкритими грудьми медалями.

Тоді ж советські панцерники „Котузов” і „Фрунзе” провідали порти Югославії, а Хрущов, гостючи в Тіто, оглянув давні австрійські доки в Пулі. Тіто, після політичних нарад в Криму, відвідав Севастополь, де адмірал Горшков показував найновіші устаткування порту та озброєння панцирників і других воєнно-морських одиниць. Після Севастополя югославські гості були з візитом в головній летунській базі південного СССР в Симферополі, де представлено їм командувача чорноморського морського летунства СССР адмірала Казанова, команданта та віцеадмірала Чурсіна, як шефа штабу чорноморського летунства.

А вислід цих взаємовідвідин та переговорів такий, що Югославії піддається ідея стати не лише континентально-балканською державою, а й морською силою, даючи певно якісь пропозиції територіяльних здобутків. Відомо, що Югославія претендує віддавна на вихід до Егейського моря через Салоніки, від яких ділить її малий 20-25 км. пояс грецького побережжя. Солунь, чи Салоніки, це столиця Македонів, які в межах Югославії мають півтора мільйонуву „народну” республіку на просторі 34.000 кв. кмт. з столицею в Скопле, а в межах грецької Македонії, вони розселені на усьому прикордонні від ріки Бистриці по ріку Месту, доходячи в деяких місцях до орфанського заливу та майже попід самі рогачки Салонік, що разом

становить біля 30.000 кв. км. з 1,000.000 населення. Для Югославії Солунь має велике господарське значення, особливо, для морського сполучення з орієнтальними та чорноморськими країнами. З політичного боку це перебрання на себе ідеї усоборнення Македонії, яка до другої світової війни усі свої надії на національне визволення поклала на Болгарію, яка була субсидором македонської підпільної організації, та охоронцем македонських політичних емігрантів й провідників з під Югославсько-грецької займанщини. Та друга світова війна, у якій Македонія, як приєднана частина до Болгарії, не здобула того, чого „сподівалася” — знеохотила її до „опіки” із Софії. Нині Македонія має автономію в Югославії і експанує на решту її земель в Греції та навіть в сучасній Болгарії, де живе 200.000 македонців на 10.000 кв. км. простору.

Нарешті, крім питання виходу до Егейського моря, Югославія не зріклася остаточно закріплення свого володіння над полишеним недавно Італії триєстенським портом, де живе ще коло 65.000 словінців. Триєст для Італії має лише історично-престижеве значення, а для Югославії політичне, як природний порт Словенії та вихідна точка в заморські краї.

Для цієї великої історичної місії Югославія потребує мати більшу морську силу та самотужки вона не зможе скоро її побудувати, лише при конкретній допомозі Сов. Росії. Діпняти вершка могутності на Балканах, значить податися в більшу залежність від Москви, а ця за те мала б користатись із югославських доків для розбудови чи зміцнення радянської середземноморської фльоти та морських баз, створених в отранському заливі на альбанських берегах або десь ие на егейському морі, біля халкедійського півострова (недалеко Салонік) чи в якомусь другому місці біля берегів Егейського моря, як острови Тасос, Лемнос, Імброс.

Само собою, що повищий плян Росії у балканській проблемі для забезпечення свого морського положення, є дуже інтригуючим не лише для заінтересованих держав, але в першу чергу для західних потуг, які не могли б стерпіти реалізації того пляну, як початку здійснення великого пляну перебудови політичного положення у середземномор'ї. Ми певні того, що західні потуги свідомі свого положення та затій Росії на Леванті, які паралізують силу Багдадського та балканського пактів проти експансії СССР на Середземне море.

Однаке зараз ситуація така, що Югославія хоч червона, однаке не думає ще покищо віддавати до послуг СССР своїх портів під постійній військово-морських одиниць в Пула, Ши-

беніку та Которі. Болгарія не відзискала своїх морських берегів до Егею із стану до 1914 р. та Македонія закута в триподілі, із якого найбільша частина — югословянська творить автономну республіку. Тільки одноміліїонова Альбанія з слабо розбудованими портами в Дурезі та Влоні та військово-морською базою на острові Сасено, який припав Альбанії 1945 р. після розподілу італійської імперії, є під контролею СССР.

Стратегічне положення Альбанії в Середземномор'ї досить добре, бо сторожить вона шляху до усіх адріятицьких портів — отже Італії (Барі, Анкони, Венеції, Триєсту), Югославії та сарої Альбанії. Саме це стратегічне положення Альбанії в адріятицькому просторі було причиною певного рода постійної політично-економічної залежності від Італії, включно до повної її підлеглисти італійському королівству між 1941-45 роками.

Нині витворилися ситуація в адріятицькому просторі, що поки мир, плавба між східними портами Італії та Югославії вільна, та з ментом воєнного становища усі ці порти мусять бути замкнені воєнною фльотою СССР зі сторони Альбанії, хоча й Італія теж при допомозі західних потуг може заблюкувати в слушний час російську воєнно-морську фльоту в Альбанії. (на острові Савено) та у Влорі, ліквідуючи бодай на половину стратегічне панування Росії на тому просторі Середземного моря. Зараз уся Альбанія, отже її 28.538 кв. км. гірський простір — це один летунський бастион, який в разі може поважно загрожувати не лише сумежним не сателітним країнам, як: Греції, Італії, Югославії колиб ця країна стояла по стороні заходу.

Таке положення СССР, як морської сили в Середземномор'ї, це після плянування Росії є першою стадією в утвердженні її морської потуги в цій частині Європи та Орієнту. Бачучи, що не дасться зразу зайняти Греції, Дарданелів та ключевих позицій виходу із Чорного в Середземне море, СССР пішов бічним шляхом на утвердження своїх баз в Середземномор'ї.

Почато нав'язування відносин з арабським світом, особливо з Єгиптом та Сирією, йдучи їм на зустріч в їхніх політично-національних визвольних аспіраціях. Поширено торговельні взаємини, а в боротьбі Єгипту і арабів за Суєз СССР беззастережно підтримав арабський світ.

Захід в конкуренції з СССР на Леванті зазнав паразки, бо скомплікувалася проблема нафти, тобто її видобування, акційно-фінансові справи та постачання. Політичний виднокруг прозахіднього напрямку значно змалів, а арабський світ почав бачити в Москві приятеля в боротьбі за незалежнення, який може конкретно допомогти арабським народам добитися

Г. Дудка

З СПОГАДІВ ПРО КРУТИ

Лютий 1917 року застав майбутніх крутянців — 19-річних юнаків з Канівського повіту, (Київщина) в чині „вольноопределяющихся“ бувшої царської армії в м. Сімбірську, підготованими до вступу в офіцерську школу. Та хто мав охоту їхати туди, коли з України дійшли чутки про її волю. А всі вони — вихованці російських гімназій — знали хто вони, байдуже, що закон Валуєва на це не дозволяв.

Непривітно зустрів їх Київ. Військовий відділ при Центральній Раді, сам безпорадний, нічого їм не порадив. А Військовий Генеральний Секретаріат скерував їх до російського кирасирського полку в Святошині (передмістя Києва). Тут вони зустріли таких же юнаків, які горіли бажанням вступити до української військової школи, але такої в Києві ще не було. Після довгих клопотів, розважань і засідань, нарешті, наважилися організувати першу українську військову школу в приміщенні був. Олексіївської військово-інженерної школи. Канівці, а з ними й інші вступили до школи й взялися за військову науку. Почуття гордості: стати українським старшиною заохочувало їх до наполе-

тих прав незалежності, яких вони ще не досягнули до нині. Тут ясно розуміється проблеми економічного порядку, як удержавлення родинних теренів, справа приналежності суєзького каналу та фінансового користування ним.

Через добування Росією політичних симпатій на Леванті, СССР забезпечує собі політичні впливи й господарські користі на усьому східньому середземномор'ї та в частині північної Африки, особливо в Альжирі, Тунісі, де триває збройна боротьба арабських народів проти Франції.

Таким чином, із чим довшим неспокоєм серед Арабів у французьких посіlostях, зростає російська гегемонія в цій частині гльобу та утверджується тверда позиція СССР на Середземномор'ї, тобто повстає безпосереднє морсько-господарське володіння СССР там, помімо того, що від Чорного моря відділяють СССР турецькі протоки. ланц країн багдадського пакту та стратегічні опірні точки Британії, Франції, чи Америки на Леванті.

гливої праці. За наукою підійшли різдвяні вакації. Школа вмщувала в собі курінь молодих людей, майбутніх старшин української армії, і була поважною, на ті часи, військовою одиницею. Росія почала наступ проти України і на Бахмачському відтинку фронту витворилася загрозлива ситуація. На лінію Бахмач-Гомель насувалися червоногвардійські банди під командою царського полковника Муравйова. Щоб оборонити ворота до Києва, школу вислано на цей відтинок фронту. Відїхала лише половина юнаків, бо решта була на різдвяних вакаціях, а коли повернулася до Києва, то знайшла школу пограбованою, проте, все ж поспішила на підмогу оборонцям Бахмача.

Оця невеличка військова одиниця під командою своїх учителів: поручника Гончаренка та штабс-капітана Богаєвського, при допомозі двох команд панцерних поїздів, з яких один був справжній, а другий імпровізований (відкрита плятформа, обкладена мішками з піском, з гарматою та кулеметами), мала захищати підступи до столиці України. Бій був нерівний, але почуття гордості, любов до землі своєї наснажували молодих юнаків до оборони її. Вони роблять наступ на ст. Гомель з мосту ріки Десни на скупчення військ Муравйова, розстрілюючи ешалони ворога. Стається припадок. Прямим поціленням у вагон справжнього панцерного поїзда пошматовано майже всю його команду. В живих залишився водій поїзда та його помічник, яким вдалося відвести розбитий поїзд на першу від мосту станцію і там вилесено загинутих вояків. Гнітюче вражіння справило це на юнаків, а найтіршим було знищення панцерного потягу.

На домагання нашого командування про надсилку військової допомоги, уряд спромігся вислати лише три сотні молодих, військово не вишколених людей — слухачів високих та середніх шкіл Києва. З цими силами і зустріли ми московську червону гвардію, яка в кількості 4 чи 5 тисяч наступала на ворота до Києва.

Оборонці станції Крут залягли за станційним

будинком лавою по обох боках колії: військова школа праворуч, студентський курінь — ліворуч. Наш імпровізований панцерний поїзд вихав у розвідку і зустрівся з панцерним поїздом ворога. Зав'язався бій, а слідом за ворожим панцерним поїздом сунулася навала червоної піхоти у три лави. Наш поїзд, щоб уникнути ворожого оточення, змушений був відступити до лав ооронців. Коли ворог нализився на віддаль поцмлу, ооронці відкрили нищівний вогонь з рушниць та кулеметів. Сили були нерівні, але крутянці стійко тримались доти, доки ворожі лави зайшли з боків.

Ворог оточив лави ооронців з обох крил і заншов у потилицю. Наша команда порядком передачі один одному дала наказ відступати. Праве крило залишило позицію, відходячи за будинки станції, куди мало відступати і ліве крило. Як потім виявилось, воно було оточене ворогом і сталася трагедія, яку ми називаємо бій під Крутами.

З того часу минуло 38 років. Але й сьогодні ніхто не сказав, чому так сталося, що хоробрих юнаків віддано у ворожу пащу. З погляду військової тактики і стратегії бій під Крутами, так як він був організований, інакше і не міг скінчитися. Але київський уряд, прогаявши час і не зорганізувавши оборони столиці, змушений був так зробити, щоб забезпечити собі евакуацію з Києва. Ті, що лишилися живими під Крутами, в Києві уряду вже не застали. Центр міста захопив ворог і рештки крутян, змушені були давати собі раду, як хто міг. Небагато їх залишилося. З моєї одинадцятки я зустрів лише двох (одного в пустелі Кара-Кум в Азії). Чи могло бути інакше? Могло. Бо в Києві було декілька полків, але уряд не спромігся організувати їх і вислати на оборону столиці.

Від редакції: Подавши короткий спогад про трагедію під Крутами, наводимо з записок В. А. Антонова-Овсієнка („Записки о гражданской войне”) рапорти полк. Муравйова до Головнокомандувача українського фронту Антонова-Овсієнка і телеграму до Леніна, який керував війною проти України. „Після двохденної битви перша революційна армія Єгорова, при підтримці другої армії Берзіна на станції Крути розбила контрреволюційні війська Ради, керовані самим Петлюрою. Петербурзька

Микола Щербак

МАЙДАН СОФІЇ

Як він пресвітло височіє
І рветься рвійно у блакить,
І променіє, і горить,
Той день, той день, Свята Софіє!

Тоді, неначе із руїни
Підвівся Київ — прізний вал —
І заgrimів Універсал
Про волю й долю України.

Немов би засіяло небо
І Володимирська Гора,
Коли від Збруча і Дніпра
Зійшлись брати й сини до Тебе...

Нехай же світиться, Майдане,
Наймення світлеє Твоє!...
Як сонце сходить і встає,
Ми вірим: Україна встане!

ГЕРОЇ КРУТ

Сніги, сніги... Вихрять завія.
Над Києвом вітруга віє,
Мов дихає п'ятьма сторіч...
Та світиться майдан Софії —
Юнацтво, сповнене надії,
Іде до Крут в січневу ніч...

Пішли... І задрижало поле...
Ударив бій — і крик, і кров,
Героїв кров, щоб ти, монголе,
У славен Київ не прийшов!..

... Там, над Дніпром, де б'ється хвиля,
Де слава їх вінками вкрила,
Відважних лицарів-синів, —
Сія Аскольдова Могила,
І душі їх — незримна сила —
Благословення до боїв!

Червона гвардія, Виборзька і Московська гвардія майже одні винесли весь бій на своїй плечач. Петлюра під час бою, пустив поїзди з обезбровійними салдатами з фронту назустріч революційним військам, які наступали, відкривши по них гарматний вогонь (!)... „Іду на Київ”. Стиль цього звідомлення характеризує Муравйова — полковника з душею капраля. Але такого й добирали в Москві, як пише Антонов-Овсієнко. Похід на Київ став походом на Європу, на її демократію. Політики Європи захоплені тоді торгівлею на великих просторах

В окупованій Україні

І. Вовчук

ЯКЕ ОБЛИЧЧЯ ЛЬВОВА

Ніхто, здається, не буде заперечувати того, що в боротьбі за вільну Україну вирішальне й останнє слово й діло належатиме народові, тим силам, які він вилонює з себе в процесі змагу проти окупанта. Що цей змаг відбувається на всіх відтинках життя, річ також безсумнівна. Він в збройній боротьбі УПА, він в протиставленні національної культури — мо-

Росії, не думали, що через 40 років їм доведеться зустрітися з Росією біля Суєзу. З Києва 9 лютого Муравйов писав: „Нарешті, після 5-денного бою на вулицях Києва, я заволодів містом. Сьогодні ж формувався військово-революційний комітет”. А до Москви Ленінові писав так: „Повідомляю, дорогий Володимир Ілліч, що порядок у Києві встановлено, революційна влада — Народній Секретаріят, що прибув з Харкова, Ради Робітничих і Селянських депутатів Революційного комітету, працює енергійно. Роззброєне місто потроху набуває нормального стану, як було до бомбардування”. І тут же: „У мене були представники держав: Англії, Франції, Чехії, Сербії, які всі заявили мені, як представникові советської влади, повну лояльність і докір Раді за IV Універсал, якого вони не визнали... Тепер, коли советська влада закріплюється і Києву ніщо не загрожує, і через злиття мого революційного фронту з західним, я можу бути тут зайвим. Всю владу, встановлену багнетами, передав Совету України, а тому жду вказівок... Відносно Києва скажу, що ми діємо рішуче, цілком організовано, всіляко помагаючи советській владі налагодити і закріпити свій державний лад. У київській буржуазії я взяв 10 мільйонів контрибуції, яка піде вся на організацію робіт для безробітних і на допомогу родинам забитих і поранених робітників, яких дуже багато полягло, як з числа київських, так і моїх армій. З частини контрибуції даю винагороду військам. Всі конфісковані гроші, золото і речі здаю в держбанк на ім'я Советів України. Всіляко підтримую престиж нової влади. Доводиться багато боротись з регулярними військами, які прийшли зі мною і які терплять на страшну хворобу — реквізицій і самочинних обшуків”. Коментувати цей документ — зайве. Він устами капраля, в чині полковника царської армії, найкраще говорить хто, для чого і як насаджував советську владу в Києві.

сковській, накидуваній окупантом, в господарському житті, — він скрізь. В патріотичних промовах і статтях ми підкреслюємо цей змаг, але далі декларацій і деклямацій не йдемо. Непомітно, щоб ми серйозно хотіли збагнути справжні відносини під окупацією й боротьбу, що її веде нація Час своє робить: непомітно старіємо на еміграції.

Всі пам'ятають зустріч двох поколінь на еміграції після другої світової війни. Політичні кола попередньої еміграції, зустрівшись в Європі з новими підсоветськими силами, часто не вірили їм, бо дехто, а то й більшість бачили Україну очима після першої світової війни. В протибольшевицькому наставленні часто через нерозуміння поборювали й заперечували те, що створив нарід, його кращі творчі сили, в різних ділянках життя під окупацією, наперекір большевицькій політиці. Скільки було в нас, з мого погляду, безпредметних, зайвих дискусій про літературно-культурні відносини й надбання. Одні, гльорифікуючи того чи іншого персонажа робили з комуніста прапор визвольної боротьби. Другі, в полемічній пристрасності заперечували все, що створила нація в процесі свого становлення під окупацією. Сьогодні чомусь дехто, з нас, які вчора відчували оте незрозуміння на собі, не намагається збагнути дійсне життя народу під окупатом, де під впливом творчих національних сил відбувається дозрівання до національного зриву, до вирішальної битви. Говоримо про власні сили, а не хочемо вбирати того поняття в реальні форми, збагнути обличчя міст і сіл України, де ті сили живуть не завжди за командою чужої їм влади.

Коли в соту річницю Івана Франка два вечних проголосили в польській пресі, а перед тим ствердили на дискусійних вечорах вченого товариства, універсальний вплив польського поета Міцкевича на всю українську літературу, то ціла спільнота еміграційна, крім двох чи трьох голосів, не забрала голосу проти, мов би вважала це природнім й нормальним. Коли польська преса, фальсифікуючи статистику, твердить, що українське населення сплюндроване, щоб ствердити польський характер Львова, ми не задумуємось над тим, звідкіля йому там взятись, коли ж поляків у Львові майже немає. Ще якось погоджуємось з національною окремішністю наших каторжан, які своєю поставою надають політичного тону цілій підсоветській каторзі. А коли заходить мова про

Київ, Харків чи Львів, то дехто схильний вірити одному чи двом мандрівникам, які переповівши, що випадково чули в коридорі університету не українську мову, роблять висновок про московський характер міст, забуваючи, що обличчя й душа міста куди складніша, як то її подають нам іноді подорожники, а то й часто, не без політичних тенденцій.

Дехто з нас уявляє собі українське місто під окупацією за еміграційним штампом так зрусифікованим, що в ньому й цяточки не лишилося від українського національного обличчя. Коли б так було, то це була б велика трагедія. Але так воно не є, бо національні сили завжди були й є сильнішими від окупаційної системи. Довге поневолення й русифікаційна політика тільки в дечому спотворила лице Києва, Полтави, але не змінила їхнього національного характеру. І досить зрусифікований Харків в дуже короткий час виборів і закріпив за собою характер українського міста, наперекір „власть імущім”. Мені здається, що до пізнання тамтешньої дійсності нам перешкоджає звичність до двох політичних кольорів: нашого й не нашого. І в цій звичці ми втрачаємо чи відкидаємо те, як в боротьбі з окупантом народжується й закріплюється в муках — характер українського міста. Забуваємо, що за час великих потрясень, руйнації українського села, велика частина його й то найбільш енергійна, життєздатніша (і цим самим в якійсь мірі й національно свідоміша) опинилася в місті. Це число, але й воно своє робить, перейняте національною ідеєю боротьби. Ота ніби ненамацальна дія національних сил змушує окупанта відхилитись від своєї генеральної русифікаційної лінії, поступатись у формі, але ці поступки закріплюються й боротьба продовжується вже з нових позицій.

Одною з причин, не головною (головні були в дезорієнтованості, а то й безідейності провідних сил), нашої поразки в національній революції був малоросійський, а то й російський характер міст, а у Львові польський. Тому кожна вістка про характер нашого сучасного міста є важливою. Аналізуючи й перевіряючи їх ми можемо в якійсь мірі передбачати зариски завтрашнього дня в боях проти наїзників. Досі в нашій пресі мало уваги приділялося вісткам про українські міста, навіть за відомостями московської окупаційної преси, а і в ній іноді, між рядками, трапляються важливі нюанси. Якщо хочемо не тільки жити, а й творити, то маємо не лише охороняти наше минуле, але й перетворювати його в майбутнє, еднаючи наше державницьке вчора із світлим майбутнім через спотворене нинішнє буття.

**

В невеликій замітці „Сучасний Львів” А. О.

подав вістки українця, що був у Львові літом і в листі з Польщі переповів бачене. Редакція „Вісника” ті вістки вмістила в листопадовому числі під заголовком „В окупованій Україні”, зазначивши, що „відвідувач рідних у Львові подає свої вражіння”... Вістки з вражінь не є політичною аналізою, а тимбільше висновками, чи ствердженнями. Про що говорилося в тих вістках? 1) Львів територіально поширився, а населення його збільшилося за даними львов'ян в два чи три рази проти 1939 р. 2) Українці становлять в місті переважаючу масу населення, чимало з них прибуло з Наддніпрянщини, а переважаюча більшість з сільських місцевостей Галичини. 3) На вулицях в місті переважає українська мова, а за нею московська, польської майже не чути, бо й поляків дуже мало, вони мають всього три костели. 4) У місті дуже чисто: багато зелені, квітів і воно робить приємне вражіння. 5) Населення розуміє політичне становище, в якому опинилося, але тримається добре „здаючи собі дуже добре справу з ситуації, в якій знаходиться”. 6) Сказано, що у Львові багато шкіл: середніх, високих і фахових, а молодь вчиться в них. Про національний склад студентів і про те, на якій мові читаються лекції, в замітці не говорилося. Про це подала „Америка” за 26 грудня, змістивши вражіння п. Єжи Яницкого з „Ехо Познаня”. Він пише, що в дванадцяти високих школах і тридцяти двох технікумах є около 50 тисяч студентів-слухачів, з яких 73% українців, „які слухають викладів у рідній мові”. 7) Названо українські церкви й сказано, що „гро населення молиться Богу по церквах, як і раніш, не зважаючи на те, що українська греко-католицька церква не існує”. 8) Сказано в замітці про заміну трамваїв на тролейбуси в центрі міста і це саме говорить автор з „Ехо Познаня”, згадуючи, що опівночі його привезли таксівою з летовища (очевидно, цивільного — І. В.) до готелю Жоржа. Не говорилося, що робітники їздять автами, а говорилося, що авт багато у Львові, а хто ними їздить, то справа інша. 9) Реасумуючи усі оті замітки з вражінь свого знайомого, автор замітки робить висновки про сильний стан посідання українців у Львові, і говорить, що „почуття національної свідомости у населення зросло”. Стан українського посідання у Львові в замітці порівняно до стану поляків за австрійських часів, коли ті, не маючи державности, мали міцне фізичне посідання. Такі головні вражіння українця з Польщі подав автор А. О. в замітці. Їх, як вістки, і вміщено в розділі „В окупованій Україні”.

Яка головна думка, якби її шукати, в замітці? Фізичний стан посідання українців у Льво-

ві є міцний, незрівняно сильший, як він був перед другою світовою війною; їхнє почуття національної свідомості зросло, вони розуміють політичну дійсність (цеб-то російської окупації), але знають і певні, що польське панування у Львові минулося. Можна мати сумніви й застереження, щодо цифр. Вони не є точними, але це ж вістки на підставі вражіннь, здобутих в розмовах відвідувача. Та й мовиться ж в замітці про зовнішній вигляд міста, про його лице, характер, а зовсім не про політичну аналізу, чи дійсність, яка є самозрозумілою. І отой зовнішній вигляд заперечує всі претенсії й зазіхання шовіністичних польських кіл на еміграції, які безугаву кричать про польський Львів. Коли порівняти опис Львова в замітці А. О. з твердженнями потойбічної польської преси, репортаж, якого вмістила „Америка” і інші газети, дуже подібний. Єжи Яницький, переповівши свої вражіння, в кінці пише:

„По повероті зі Львова до Познаня питають мене зі всіх сторін, чи правда це, про що говорять загально у Польщі, що Львів утратив характер польського міста, не зумів засвоїти собі характеру українського міста, а став містом російським? З різних урядових документів і з особового складу чиновників влади у Львові, з обличчя шкіл, зокрема високих шкіл, і врешті звичайного прислуховування до розмов людей на вулицях, у парках, чи театрах, я переконався, що в поглядах людей у Польщі про „російський” характер сучасного Львова існує багато пересадки. Очевидно, що чути московську мову, чути її часто, головню в урядах, але вулиця говорить українською мовою. Тут і там, час від часу чути польські діалоги”.

Так пише поляк. Його твердження з листопада, щодо характеру Львова, далеко рожевіші від вісток, поданих в замітці про „Сучасний Львів”.

Місяців два тому в варшавському часописі „По prostu” подано вражіння польського журналіста Ришарда Турського, в яких він писав, що „Львів всупереч сугестіям, що поставали при перших вражіннях поверхового порядку у своїй істоті та в своєму характері не є польським містом. Львів є тепер найбільше українським містом на Україні”. І на доказ цього він наводить, що „мова вуличних прохожих, публіки в театрі, кіні — майже виключно українська. Львівська інтелігенція думаю — з всіх великих міст України, найбільш українська”. Ствердивши, що населення Львова, яке надало характер містові, складається переважно з українців, рекрутованих з теренів Західної України, автор припускає, чи навіть стверджує, що Львів може стати духово культурним центром України.

І ті другі вістки є тільки матеріалом, що в якійсь мірі помагають нам здалека уявити лице сучасного Львова, за посідання, над яким

так воюють польські кола на еміграції. В замітці „Вісника”, не вдаючись в аналізу політичних відносин у Львові, на підставі вражіннь людини, сказано, що він своїм характером, лице його, більше українське, ніж було до другої світової війни.

Вістки, подані у „Вісникові” передрукувала „Свобода”. І зараз після того загомоніли напівголосно і в листах про ворожість замітки. До „Свободи” наспіло разом три протести проти передруку замітки „Вісника” через „недогляд”. В них говориться про це й про те, а найменше про вістки. Про них одним реченням — вони шкідливі, бо ми знаємо, як було за нас в Харкові й Києві (вияв соборництва). До редакції „Вісника” надійшов короткий лист з Філядельфії, в якому автор, дивуючись, що таку „статтю”, яку надрукувала б рептілька „Радянська Україна”, видрукувала Редакція „Вісника”, запитує: Де йдемо? В другому листі з Філядельфії, автор, що має діло з пресою, протестує проти вміщення „статті” у „Віснику”. Назвавши замітку за вістками „пропагандивною статтею”, вбачає в ній пропаганду за возвращеніє на рідину, стверджуючи, що „вся вона спарована так, наче б її писав досвідчений пропагандист комітету Михайлова”. Штамповий вирок готовий.

Навівши фразу з замітки: „Почуття національної свідомості населення зросло”, перечулений автор від себе додає: „Мовляв, до того часу, галичани були мало свідомими”. Якась своєрідна логіка при допомозі „мовляв”. Отих „мовляв” в листі більше. І за кожним додається висновок. Таке тлумачення вісток замітки скидається на талмудівство. Воно бездоказове, але безапеляційне, а ведеться його за правилом: з початку нашіємо латку, чи бубнового туза редакторів, а потім видно буде. Можна б не звертати уваги на такий спосіб формування опінії, колиб він не переходив меж.

Несучи повну відповідальність за вміщення замітки за вістками, хочу відповісти на ті перечулені закиди. Знаний московський діяч протопоп Аввакум тримався такої засади: „Держу до смерті, „якоже приях”. А як хоть мале змінить, хай буде проклятий”. В згаданому листі не виклинається, а нашивається туза Михайлівського комітету. Вміщаючи замітку, я ніколи не думав, що ми так любимо ліпити тузів, а боїмося звіряти вістки, щоб невірні відкинути, а за вірними, логічно можливими, витворювати більш-менш живий образ з потойбічної дійсності. Всі вістки, подані в замітці, підтверджують потойбічна польська урядова преса. Не думаю, щоб вона мала якийсь змісл, чи тенденції стверджувати про українське лице сучасного Львова. А що воно таким може бути, то, з мого погляду, цілком можливе і ніяких досягнень

советської влади в тому не має, навпаки, те лице свідчить про наполегливий змаг українців за опанування своєї землі в спротиві проти окупаційної політики. Що окупант, стосуючи до розбудови Львова „потьомкінську тактику” для показу міста світові, дав змогу львов'янам закріпитись у місті, то річ інша. Про розбудову Львова писала совеська преса багато, бо вона була в інтересах окупаційної політики. Львів найдалше висунуте місто на захід, а крім того на території Західної України відкрито кам'яновугільний басейн, нафтові промисли й переведиться шалена експлоатація лісів і дібр Галичини. Стрий, Сколе й інші міста можуть бути занедбанними, а Львів на показ триматимуть, як кажуть, люксово і з товарами в крамницях. Так було і на Наддніпрянщині в 30-х роках. В Харкові й Києві магазини тріщали від товарів (за золото чи срібло), а в малих містечках було порожньо й голодно. То окупаційна тактика. Що Львів мав розростися, то цілком природно, бо окупант, експлоатуючи багатства: ліси, нафту, вугілля, змуснений розбудовувати свої адміністративні бази в містах.

У Львові, як подає Єжи Яницький, у „Ехо Познаня” — „існує кільканадцять новозаснованих заводів і фабрик”... тому Львів має тепер більше як у двоє населення”. В замітці теж подано біля мільйона. Що то за населення? В замітці сказано, що переважаючу масу його становлять українці, яких у місті є понад 50%, на мільйон населення українців є понад 700 тисяч (Не 50%, як то писала „Свобода” в листах до Редакції). Все те за словами львов'ян, а не якогось перепису. Кількості москалів не показано, а тільки подано, що на вулицях переважає українська мова, за нею російська, а польська майже не чути. З тих вісток виходить, що українське населення переважає у місті, його є біля двох третин, а дальшу одну третину становлять інші, з них, коли судити за розмовами на вулицях, росіян найбільше.

Чи говорять ці вістки про окупацію міста? Говорять, бо ж в місті, в якому до другої світової війни росіян майже не було, тепер їх є сто чи й двісті тисяч. І більшість з них є адміністративно-господарчим апаратом окупаційної політики, очевидно, русифікаційної. Але й під окупаційним пресом прибраним в українську форму, діє невидима для окупанта політика української збірноти, стан посілання якої у місті став міцним. Вона не в обійзниках і не в наказах, а в житті під окупацією: в побуті, звичаях, культурі, в мові, навіть, коли хочете, на базарі, не кажучи вже про студентські гуртожитки. Яких у Львові не мало, якщо слухачів за даними, поданими „Американою” є коло 50 тисяч. Для мене ці цифри дещо говорять; не стільки про

сьогодні, а більше про завтра, бо завтра більшість з отих слухачів стануть в перші лави борців за визволення України з під московської „опіки”.

В замітці ніде не говориться, що український характер міста, якого набув Львів, надав своєю політикою окупант, не говориться й про те, що місто розбудувалося завдяки національній політиці большевиків. Ні. Окупант, закріплюючись на новому терені, потребував заводів, фабрик, а для них потребував і потребує вишколеної фахової молоді. І вона прибувала з містечок, сіл і малих міст Західної України й Наддніпрянщини з Закерзоння. То звичайні, нормальні закони міграції населення під окупацією. А що у Львові, крім всього згаданого, легше було заховатись, як у містечку чи в селі, то цілком зрозуміло, бо так було й на Наддніпрянщині в 20-30 роках, а політика окупанта не змінилась, а тільки удосконалилась. Але й населення удосконалювало способи охорони себе від тієї політики.

Ми на це не звертаємо уваги, бо звикли дивитись на все очима протопопа Аввакума. Не більшовицька політика надала національне лице сучасному Львовові, а наперекір їй, зробили те українці. Для мене безсумнівним є, що у Львові з першого дня окупації йде боротьба двох культур, — двох укладів, взаємно себе виключаючих: московського і українського. Її мало видно на вулицях, мало помітно і в установах, де дехто з українців може говорить російською мовою, але нею перейняте все життя львов'ян. Була і є та боротьба в Харкові й на висліді її не мало істотного значення те, що професори в медичному інституті, як пише дописувач „Свободи”, читали лекції російською мовою. Дух молоді мав вирішальне значення. Її пов'язання з українськими традиціями, які вона принесла в місто. Оце неумовне, ненамацальне творило український клімат в місті, використовуючи національну форму, дозволену окупантом, і той клімат змушував окупанта достосовуватись, лавірувати, міняти курс з русифікації на українізацію, залишаючи незмінною лінію своєї політики. А Львів в 50-х роках, не Харків 20-х і 30-х років. Я певний, що кожний українець з передмістя Львова, знав, хто він є і розумів, хто його „визволив” куди краше, як це було в заводському районі Харкова. Не заперечують же ті, що заговорили про „михайлівську пропаганду” в замітці, що в Харкові, як і в Дніпропетровському, Одесі й Донбасі в боротьбі ідейно перемогли українці, закріпили за містами українське лице і не заперечують мабуть й ідейної перемоги української культури. За це й розправився окупант, винищивши кращі сили, які змагались в містах за пе-

3 СОВЕТСЬКОЇ ПРЕСИ

„Радянська Україна” за 4 грудня в редакційній статті „За високу ідейність і високу майстерність української радянської літератури”, подала аналіз партійних зборів письменників Києва. На зборах, за словами Бажана, було „132 чоловіка”. В статті й сліду від „відлиги”, на яку дехто тут покладав надію, немає. Марно детхо ворожить про „сталінізм” і „несталінізм”. Формулювка основних тверджень „Р. У.” дослівно перекладена з „Правди” за 4 грудня.

Говорив П. Тичина „про ідейну чистоту укра-

ремогу національного над московським, під інтернаціональне.

Розправився, але не накинув московського характеру містам, бо українство, перейняте національною ідеєю було і є сильніше від інструментів окупаційної політики. У Львові воно, без сумніву, було й є міцнішим, ідейнішим та більше досвідченим у боротьбі за характер свого міста. Окупант, як сказано в замітці, в боротьбі з духом українським повитягав хрести з тризубами з могил вояків УСС, зуживши камінь з капличок на будову двірця. Для мене це місце в замітці говорить дуже багато й промовляє про суть змагу у Львові. А людям, що звикає до двох політичних кольорів, воно здається маловажним, а то й шкідливою пропагандою проти нас. Не менш промовистим є й те місце, де говориться, що тро населення моляться в українських церквах, як і раніш. Та цього не запримітили ті, яким йшлося про латку чи туза. Як не запримітили й того, що два рази проти стилістичних правил підкреслено в замітці, що львов'яни свідомі політичного стану й здають собі справу з ситуації, в якій доводиться жити й закріпляти за Львовом його українське лице.

А те, що львов'янам живеться матеріально дещо гірше, як було за Польщі, річ менш важлива. Істотним є, що вони є свідомі свого посідання й знають, що польське панування скінчилося. Здаючи собі справу з сьогоднішньої ситуації, вони у відповідний час покімчатъ і з московським пануванням. Очевидно, не самі, а з киянами, харків'янами — з усім українським народом. Те, що львов'яни закріпили за своїм містом український характер, завтра облегчить нашу боротьбу. Оце і є відповідь на запит: „Де ми йдемо?” Розуміючи так написане в замітці не в статті, не вважав за потрібне давати до неї, як до вісток, зауважень, чи спростовань від Редакції, бо то ж тільки вістки, подані дописувачем журналу.

їнської літератури, про її нерозривні зв'язки з літературою великого російського народу і всіх народів Радянського Союзу”. Критикували, хвалили 20 з'їзд, хвалили осяги літератури і клялися, що вони стануть ще більшими. „Виступи письменників, — пише „Р. У.” і „Правда”, були пройняті прагненням рішуче і до кінця викоринити елементи бюрократизму, формалізму і зазнайства, які заважають нормальному розвитку творчого процесу. Особливу увагу звертали промовці на потребу підносити пильність, давати рішучу відсіч тим поодиноким гнилим елементам, які, прикриваючись лозунгом боротьби проти культу особи, намагаються спалювати досягнення радянської літератури і мистецтва, прагнуть протягти чужі політиці партії і народові теорії, ревізувати метод соціалістичного реалізму. Окремі шкідливі, антипартійні висловлювання допускали деякі українські літератори”. Хто шкодить отій нерозривній єдності?.. мерзени українські буржуазні націоналісти в цей час фроблять все, щоб підірвати єдність народів. Вони вдаються до наклепів, підступних провокацій... Загострюючи пильність, оберігаючи чистоту в літературі, ми повинні і далі зміцнювати дружбу народів нашої великої батьківщини, завдяки якій Україна стала вільною... воз'єднала всі свої землі, добилась небаченого в своїй історії розвитку економіки і культури”. Ну і, як звичайно водилось і водиться, знайдено непосередніх винуватців того непослуху України, і їх морально четвертовано. „Партійні збори розглянули персональну справу комуніста В. Шевця. Збори визнали, що за свої антипартійні хуліганського характеру висловлювання, спрямовані на відрив дружби між народами, комуніст т. Швец заслужує на найсуровіше партійне покарання — виключення з лав партії.

Партійні збори також обговорили поведінку комуніста А. Малишка, який допускав у розмовах хибні висловлювання. Збори винесли зауваження т. Малишку і суворо попередили його”.

З ким говорили на непристойні, очевидно, політичні теми, один і другий „Р. У.” не пише, тільки згадує, що підривали дружбу України з Москвою. Всі політичні відступи від генеральної лінії советська преса тепер називає хуліганством. Його дуже багато в студентських колах, серед інтелігенції і серед молоді. А що найголовніше, що воно поширено і в комсомолі. Почалось воно за советською пресою, ще перед польськими і мадярськими подіями. Ці події осмілили молодь, студенство і інтелігенцію, за вістками советської преси. 8 листопада сам Хрущов говорив з столичною молоддю. Нап'ятувавши мадярську і румунську молодь

за те, що „пішла за фальшивими лозунгами” і збилась з правдивого шляху, він заявив: „в зв'язку з цим необхідно без устану підвищувати лильність, більше уваги приділяти правдивому вихованню молоді”. Мова йшла в Москві про советську молодь. Ще виразніше справу поставив на цьому з'їзді секретар ЦК ЛКСМУ А. Шелєпін. Він закликав молодь „давати безпощадний бій всяким нитикам і нігілістам, що є в нашому середовищі”.

Большевизм, що виростав на російському нігілізмові, сьогодні кличе до боротьби з ним, бо молоді, яку 40 років вуховувалося і перевиховувалося в соціалістичному реалізмі заражена цим. „Правда” з 25 листопада в передовій статті, говорячи про стінні газети, домагається більшого вгляду в стінногазетну пресу і посилення керівництва нею. Маленька, але важна деталь. І в цім же числі вміщено статтю під заголовком: „Виховувати студентів на конкретних ділах”. На яких? Орган партії рекомендує використовувати їх для освоєння цілих земель, збирання врожаю, на хлібозаготівлях і в боротьбі з хуліганством. Називаючи прізвища студентів, які під виглядом комсомольської ініціативи, творять різні політичні безчинства, „Правда” домагається „пресікати все наносне, шкідливе, що іноді впливає у вигляді комсомольської ініціативи”. Як приклад такої ініціативи наводиться про студентів, „що проживають в Ільїнському (мабуть гуртожитку), які проголосували і вирішили його закрити, бо там немає відповідних умов”.

Грудневі числа „Комсомольської Правди” повні вісток про невдоволення і розхитаність серед студентства. „В Свердловську студенти виголошували антикомуністичні демагогічні промови, а в ленінградському університеті „деякі демагоги і крикуни серед студентів філологічного факультету пробували вносити політично-безграмотні і шкідливі заяви”. Мабуть не зпроста покликано Катюшу Фурцеву за опікуна над молоддю і доручено їй посилити ідеологічне виховання студентства та піднести дисципліну. Порядок навести

В критичній ситуації перед 1917 роком, коли імперію охопили заколоти невдоволення і протести, Микола II покликав на міністра внутрішніх справ Протопопова, якому доручено збільшити кількакратно корпус жандармів. Теж була спроба навести порядок. Та жандарми не охоронили і не стримали імперії від розвалу. Лютий прийшов і імперська бочка розсипалася. Тепер колективне керівництво покликало Молотова на міністра державної контролю.

В „Історії одного міста” Салтиков-Шедрін подає тип старої Росії Угрюм-Бурчєєва. „Накресливши пряму лінію, він задумав втиснути в неї увесь видимий світ і обов'язково з таким

розрахунком, щоб неможна було повернутись ні назад, ні вперед, ні праворуч, ні ліворуч”. Молотов — то Угрюм-Бурчєєв захитаної большевицької імперії. В. Черчил у своїх спогадах, (Т. I.) так характеризує цього імперського Бурчєєва: „Я ніколи не бачив людини, яка б повніше втілювала поняття робота.” Леви в Кремлі перевелися, доручається роботам наводити порядок. Те, що колективна диктатура кличе в критичній ситуації робота з найширшими функціями, говорить про кризу на імперському „Олімпі”. А в імперії неспокійно, молодь, студентство починає „по-хуліганському” говорити і ніякі Угрюм-Бурчєєви не втиснуть проти-імперських сил, що підносять голос, в оту імперську лінію.

I. X.

— 0 —

I. П.

ГОЛЛІВУДСЬКА РОСІЯ

(З кіно-залі)

Другий тиждень в кінотеатрах Нью Йорку показують фільм за романом Л. Толстого „Война і мир”. Фільм випродуковано добре. Театри переповнені глядачами. У війну вже грає американська дівора, йдучи зі школи і, здається, більшість вибирають російську партію, хоч, крім князя А. Болконського у фільмі немає яскравого героя. Кутузов вийшов не головнокомандувачем, а карикатурною потворою. Наполеона зроблено під Гітлера, бо й ідейний задум у фільмі: не чіпайте Росії, бо зазнаєтє того, що Гітлер, а раніше Наполеон. Дівора завжди вибирає героя-переможця, а тут через

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ „ВІСНИКА”

Передплата на рік	\$4.00
Передплата на півроку	2.25
Ціна окремого примірника50

Всі передплати, зокрема з Канади, треба надсилати грошевим переказом (моней ордер), або в звичайних листах, на адресу адміністрації журналу.

Банкові чеки й грошеві перекази треба виповнювати на адресу:

“V I S N Y K”

P. O. BOX 304, Cooper Sta., New York 3, N. Y.
O. D. F. U.

Про всякі зміни адреси прохаємо негайно повідомляти адміністрацію, рівночасно подаючи і свою дотеперішню адресу.

Адміністрація.

“ВІСНИК” — ОРГАН ООЧСУ

Редагує Колегія
Головний редактор
I. Вовчук

увесь фільм проведено ідею перемоги російського добра над злом від Європи, принесеним Наполеоном.

Хіба буде дошукуватись необізнаний глядач причин війни, чи буде шукати ролі Росії, — жанр дарма Європи, яким вона стала після миру і цю свою ролю сповняє блискуче нині. Бо ж і тепер нею страхають робітництво, мовляв, хочете реформ, — подивіться на большевизм. Не знаючи хто і з якою метою так представив Росію, глядач з захопленням сприймає її чари: балі, ідилічні інкубаторські гнізда поміщицьких, графських і князівських родин, їхню єдність і милі відносини з народом. У фільмові добробут і патріархальний спокій (перед війною), оповитий чарами, переплітається з християнством. А властивої Росії початку 19 століття — величезного простору, де панувало „пошехонське дикунство” з звірчачими закостенілими звичаями, глядач не побачить. Від глядача заховано соціально дійсність, правду про справжню Росію з її національними різками (батоження), вириванням ніздрів, висмикуванням волосся і всіма тортурами кріпацтва, які навіть важко уявити. Не показано й системи нашіптування, донощицтва, підглядання і підслухування, що були головними засобами вибратися на верхні щаблі соціальної драбини. А воно було звичаєвим укладом, неписаним законом в звичайних поміщицьких родинях (не кажучи про низи), де нашіптувала обслуга, шпигували діти, за населенням-роботами стежили наглядачі, а за ними населення. Цю Росію, на якій утверджувався і з якої виростав большевизм з ЧеКа, тортурами, Павліками Морозовими, від американця заховано. Йому дано голлівудівську Росію, чулих, стійких благородних Наташ, і „всепрощаючих” Каратаєвих, який любить і пса, і графа П'єра і бліх, — Божі сотворіння. Ота підфарбована, розмальована, голлівудівська Росія, з її багатствами і ідилічними відносинами, де люди жили собі, множилися, танцювали на розкішних паркетах, подана, як омана, американському глядачеві.

Все то таке мальовниче і так мистецьки подано, щоб переконати американців в тому що в Росії треба усунути, чи змінити сучасних злих її правителів і все буде прекрасно. Американцям, що творять свій родинний уклад, в голлівудівській Росії подано ідеальні зразки родинного життя, ніби типового для Росії, а правду перевернуто догори ногами, аби тільки залюбити в Росію. Щоб та неправда стала ще переконливішою її пропагує журнал „Лайф” з серпня, де половину числа присвячено Росії за Л. Толстим у „Війні і мир”. Це підготовка глядача до сприймання голлівудської Росії. А після фільму чи одноразово з ним йому піддається та ж Росія в опері „Війна і мир”, музику до якої написав композитор Прокоф'єв, за яку удостоївся сталінської премії. Біля 4-х годин дивиться глядач на кольоровий фільм

„Отечественной війни”, а на закріплення слухає музику, оперу через телевізію. Після такої обробки та голлівудівська Росія і уві сні ввижатиметься йому.

Американці уміють реклямувати і мають густ в реклямі, але тут не рекляма, а глибоко продумана на законах рефлексології і психології пропаганда за велику і „красиву” Росію. Після Мадярщини і на часі.

—о—

Др. Ю. Соколевич

РІЧНІ ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ 12-го ВІДДІЛУ ООЧСУ в ДЖЕРЗІ СІТІ

Дванадцятий Відділ ООЧСУ в Джерзі Сіті 29 грудня 1956 р. відбув свої Річні Загальні Збори, які відкрив голова Петро Вох, вітаючи представника від ГУ ООЧСУ др. О. Соколишина, голову філії УККА п. Шарана, голову Рідної Школи п-ню Гаврилюк, відпоручників осередку Сума, Самопомочі, гостей і членство.

До президії зборів обрано на голову проф. П. Савчука, на секретаря Д. Притуляка, а на членів п. Шарана і др. О. Соколишина. Після зачитання й прийняття протоколу із 5. листопада 1955 р., про діяльність відділу звітував голова П. Вох, секретар Дмитро Дідик, касір Мик. Шеримета, кольпортер Мик. Кондрин, про драматичний гурток Ів. Цюлко, про філію УККА Садівник, про Народній Дім Бура й інші. Із звітів видно жваву працю в громаді при підтримці відділу, що ствердив голова філії УККА, співпрацю з осередком СУМА, з Рідною Школою, Народним Домом. Громада Нью Джерзі вирішила придбати новий Народній Дім.

Управа відділу відбула 9 засідань управи, 7 ширших сходив з рефератами, спільно із СУМА відзначено ряд національних свят, а річницю командира УПА ген. Т. Чупринки та УПА спільно з філією УККА. До каси вплинуло \$ 1213,35, а витрачено \$ 1188,32.

Відділ добре поладнав розповсюдження видань. Драм. гурток виступав в Пасейку та Філадельфії, — ставлючи „Ой не ходи Грицю”, з успіхом, при малій оркестрі.

За контрольну комісію звітував Ів. Цюлко. Ствердивши добрий стан праці, він поставив внесок на уділення абсолюторії уступаючій управі. Після дискусії, в якій забиравало багато членів голос, одноголосно уділено абсолюторію. Від номінаційної комісії п. Бура запропонував листу управи, яку одноголосно прийнято. До управ обрано: голова - П. Вох, заступник: Голубець, секретар - П. Дідик касір - М. Шеримета, культ. освітний реф. проф. Савчук, організаційний П. Палка, кольпортер Ш. Кондрин, члени: Бура Гр., Шупляк Ілля, Миколишин Ст. Контр. ком.: голова мгр. Д. Притуляк, члени І. Цюлко, Ст. Домарецький; Тов. Суд: Садівник В., Іваницький Яр. та Гавур Яр. Делегатами на конвенцію обрано: мгр Д. Притуляк та Домарецький Степан.